

บทที่ 2

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาตนเองในสังคมที่เปลี่ยนแปลง : ทศนะของวัยรุ่นหญิงใน กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้นำเสนอการประมวลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับคือ

1. แนวคิดเกี่ยวกับสตรีศึกษา
2. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่น
4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวคิดเกี่ยวกับสตรีศึกษา

ความหมายและความเป็นมาของสตรีศึกษา

ธรรมชาติได้กำหนดให้แต่ละคนมีอวัยวะสืบพันธุ์และรูปลักษณะของร่างกายเป็น “เพศผู้” หรือ “เพศเมีย” อย่างใดอย่างหนึ่ง และความแตกต่างทางชีววิทยานี้ นักวิชาการเรียกว่า “เพศสรีระ” โดยในกรณีของมนุษย์นั้น สังคมได้เข้ามาขยายความแตกต่างระหว่างเพศด้วยกระบวนการหล่อหลอมทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นด้วยการอบรมเลี้ยงดู การปลูกฝังค่านิยม หรือการนำเสนอภาพแม่แบบทางพฤติกรรม ทำให้กลายเป็นการกำหนดและคาดหวังให้มีทัศนคติ พฤติกรรม และบทบาทที่แตกต่างกันมาแต่กำเนิด ถูกสวมทับด้วยความแตกต่างอีกประเภทหนึ่งซึ่งเกิดจากปัจจัยทางสังคม นั่นคือ เพศสถานะ (นพพร ประชากุล, 2542, น. 48)

ดังนั้น สตรีนิยม จึงมีลักษณะเป็นทั้งแนวคิดและการเคลื่อนไหวซึ่งได้รับอิทธิพลจากสังคมตะวันตก เป็นแนวคิดและขบวนการทางสังคมที่พยายามจะแก้ไข ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเพศหญิง เพศชาย โดยปฏิเสธความเชื่อที่ว่าความแบ่งหน้าที่และบทบาททางเพศ และความเป็นชาย หญิงเป็นเรื่องที่เกิดโดยธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และอธิบายความเป็นไปเช่นนี้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างและปลูกฝังของสังคม ดังนั้นโครงสร้างความเป็นชายและหญิง ความสัมพันธ์ที่ผู้ชายอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ ขณะที่ผู้หญิงเสียเปรียบนั้นจึงเปลี่ยนแปลงได้ สตรีนิยม

จึงเป็นแนวคิด หรือการเคลื่อนไหวที่มีผู้หญิงเป็นศูนย์กลาง ผู้หญิงเป็นหน่วยหลักของการวิเคราะห์ โดยจะให้ความสนใจกับสถานภาพ บทบาท ปัญหาผู้หญิง ประเด็นที่เกี่ยวกับอิสรภาพส่วนบุคคล ครอบครัว รัฐ การกระจายอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทางเพศในทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม วัฒนธรรม เรียกร้องให้มีการสร้างสมดุลใหม่ระหว่างเพศ (จิราพร แซ่เตียว, 2546, น. 16)

ในทัศนะของสตรีนิยมความเสียเปรียบของผู้หญิงและความได้เปรียบของผู้ชายนั้นมิใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นครั้งคราว หรือในบางที่บางแห่ง หรือเฉพาะในบางกรณีหากแต่มีลักษณะที่ครอบคลุมทั่วถึงทุกพื้นที่ทางสังคมและดำรงอยู่อย่างสม่ำเสมอ เพียงแต่อาจมีโฉมหน้าและระดับความเข้มข้นแตกต่างกันไปตามภูมิภาคและยุคสมัย นักสตรีนิยมจำนวนมากจึงตั้งสมมุติฐานขึ้นมาว่า ในสังคมมนุษย์เกือบทุกแห่งและจากอดีตถึงปัจจุบัน นอกเหนือจากอำนาจปกครองและอำนาจทางเศรษฐกิจซึ่งปรากฏอยู่อย่างเป็นทางการแล้ว ยังมีระบบอำนาจอีกประเภทหนึ่งแฝงตัวอยู่และเป็นอำนาจที่ผู้คนไม่มีใครตระหนักมากนัก นั่นคือ อำนาจที่ผู้ชายโดยรวมมีเหนือผู้หญิงโดยรวม หรือที่เรียกว่า ปิตาธิปไตย เนื่องจากถือกันว่าจุดเริ่มต้นนั้นอยู่ที่อำนาจของผู้ชายผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเหนือภรรยาและบุตรของตน (นพพร ประชากุล, 2542, น. 52-54)

แนวคิดของกลุ่มสตรีนิยมสายวัฒนธรรม (Cultural feminism) ในการพยายามทำให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของผู้หญิง ทำให้สังคมเห็นว่าผู้หญิงโดยธรรมชาติมีความนุ่มนวลและมีความกรุณามากกว่าชาย (Kinder and gentler) และต้องการสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นในสังคมด้วย นั่นคือการที่ผู้หญิงหันมาสนใจในความเป็นตัวตนของผู้หญิงเองและสนใจที่จะเปลี่ยนแปลงที่ตัวของผู้หญิงมากกว่าที่ตัวระบบ เป็นการให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมผู้หญิง สตรีนิยมสายนี้จึงพยายามเรียกร้องให้รักษาความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้ชายไว้ โดยสตรีนิยมสายวัฒนธรรมจะยอมรับว่าผู้หญิงและผู้ชายมีคุณลักษณะที่แตกต่างกัน เหมือนที่เคยเชื่อกันในอดีต แต่นักสตรีนิยมสายนี้เสนอว่าคุณลักษณะที่เป็นหญิงนั้นดีกว่า หรือเหนือกว่าของผู้ชาย ไม่ว่าจะเป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่น เอาใจใส่ดูแล ความอ่อนโยน ความสันติไม่ก้าวร้าว ความสามารถในการสร้างความสัมพันธ์กับคนอื่น ฯลฯ ล้วนเป็นคุณลักษณะที่ผู้หญิงควรชื่นชมและรักษาความเป็นหญิงเหล่านั้นไว้

การเน้นภาพของผู้หญิงที่อ่อนโยน มีน้ำใจ มีความเป็นแม่ บุคลิกของผู้หญิงที่เอาใจเขา มาใส่ใจเรามากกว่า มีความรักและความผูกพันกับผู้อื่นมากกว่า มาจากทฤษฎีของ Carol Gilligan (1982 อ้างถึงใน สุลินี วรศรีโสทร, 2547, น. 18) ที่ว่าแม่เลี้ยงลูกผู้ชายให้ตรงข้ามกับตัวเอง (Opposite) เด็กผู้ชายจึงต้องตัดความรัก ความผูกพันออกจากแม่ ต่างจากเด็กผู้หญิงที่แม่จะเลี้ยงแบบผูกพัน (Attachment) มากกว่า ผู้หญิงจึงมีความรู้สึกของการเอื้ออาทรมากกว่าผู้ชาย จึงได้นำเสนอ Modes of Moral ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2.1

Modes of Moral ของ Carol Gilligan

ผู้ชาย	ผู้หญิง
Moral of right จุดสูงสุดของศีลธรรมคือการได้มาซึ่งสิทธิและการเป็นพลเมืองดี การอยู่ในสังคมที่ดีต้องมีการเคารพสิทธิเป็นโครงสร้าง	Moral of responsibility จุดสูงสุดของจริยธรรมคือการได้แสดงความรับผิดชอบของตัวออกมา
Value คือ การได้รับสิทธิอย่างเต็มเปี่ยมและไม่ไปละเมิดสิทธิผู้อื่น	Value คือ สังคมอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน
พัฒนาการของผู้ชาย คือ Separation การแยกตัวออกไปก้าวหน้า คือความสำเร็จของผู้ชาย	พัฒนาการของผู้หญิง คือ Attachment คือ การผูกติด อยู่ใกล้กัน ความสำเร็จของผู้หญิงคือการสร้างชุมชน การสร้างเครือข่ายแบบผู้หญิง
Ethic of justice คือ การเรียกร้องหาความยุติธรรม	Ethic of care คือ การจะกระทำอย่างไรให้สิ่งที่ดูแลเอาใจใส่อยู่ได้รับการยอมรับ มีคุณค่า
ผู้ชายเรียกร้องหา Fairness คือ ความยุติธรรม	ผู้หญิงเรียกร้องหา Care คือ การเอาใจใส่

ที่มา: Carol Gilligan, 1982 อ้างถึงใน สุสินี วรศรีโสธร, 2547, น. 21

แนวคิดนี้ชี้ให้เห็นลักษณะที่มองว่าเป็นลักษณะของผู้หญิง เช่น ความอ่อนแอ เป็นลักษณะที่ดี การถูกทำให้เป็นลักษณะด้อยเพราะถูกมองอย่างลำเอียงโดยสายตาของผู้ชาย แต่หากว่าผู้หญิงและผู้ชายพยายามรับเอาลักษณะดี ๆ ของกันและกันเข้าไปผสมผสานกันจะทำให้โลกน่าอยู่ยิ่งขึ้น (สุสินี วรศรีโสธร, 2547, น. 21)

แนวคิดสตรีนิยมสายมาร์กซิสต์

แนวคิดมาร์กซิสต์เป็นแนวที่เน้นกรอบการวิเคราะห์ทางชนชั้น มาร์กซิสต์มองว่าความไม่เท่าเทียมกันทางเพศเกิดจากโครงสร้างรัฐ เศรษฐกิจ และสังคมที่สะท้อนความเหลื่อมล้ำทางชนชั้น แนวคิดมาร์กซิสต์อธิบายปัญหาการกดขี่ทางเพศว่า ปัญหาดังกล่าวมีความเกี่ยวพันกันระหว่างความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชนชั้นที่เน้นสมบัติแบบปัจเจก ระบบการปกครองของรัฐ และสถาบันครอบครัวที่เป็นต้นกำเนิดการกดขี่ทางเพศ ดังในวาทกรรมของ Marx และ Engels หรือที่รู้จักกันดีในนามของมาร์กซิสต์ (Marxism) นั้นไม่ได้มองปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายว่า

เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะมนุษย์เพศชายที่กดขี่เอาเปรียบเพศหญิง สาเหตุของปัญหาไม่ได้อยู่ที่ความเป็นผู้ชาย หรือความเป็นผู้หญิงที่แตกต่างกัน อันนำมาซึ่งความเหนือกว่าของเพศหนึ่งต่ออีกเพศหนึ่ง วาทกรรมมาร์กซิสต์ เสนอว่ามูลเหตุสำคัญของปัญหาอยู่ที่ตัวระบบเศรษฐกิจสังคมหรือชนชั้น ที่นำมาซึ่งความไม่เสมอภาค และการเอาเปรียบทางเพศ ซึ่งในชนชั้นนั้น สามารถแบ่งได้ 2 อย่างคือ (อรุขยา ผู้พัฒน, 2547, น. 22-23)

1. ชนชั้นของผู้กดขี่ ซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต
2. ชนชั้นของผู้ถูกกดขี่ หรือ เป็นผู้ใช้แรงงาน

นักคิดคนสำคัญอีกคนในแนวนี้นี้คือเฟรดเดอริก แองเกิลส์ (Frederick Engels) งานชิ้นสำคัญของเขาคือ กำเนิดครอบครัว ทรัพย์สินส่วนตัว และรัฐ (The origin of the family private property and the state) หนังสือเล่มนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการอธิบายต้นกำเนิดการกดขี่ทางเพศ ซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาหลังยุคบุพกาล เพราะการกดขี่ทางเพศไม่ได้มีลักษณะธรรมชาติ แต่การกดขี่ทางเพศมีรากฐานมาจากระบบกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งปัจจัยสำคัญในการวิเคราะห์สถานภาพของผู้หญิง คือ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และบทบาทของผู้หญิงในครอบครัว (นุมนวล ยัพราช, 2549, น. 19)

ระบบทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งกำไรมากกว่ามุ่งตอบสนองคนในสังคม ทำให้ไม่สนใจที่จะปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะการเพิ่มมาตรฐานดังกล่าวจะไปกระทบกระเทือนกับผลกำไร และเพื่อปกป้องผลกำไรดังกล่าวจึงมีการผลักดันให้ครอบครัวกลายเป็นปัจเจก เมื่อผู้หญิงเข้ามามีบทบาทโดยตรงในทางเศรษฐกิจและการเมืองเพิ่มมากขึ้น ระบบเหล่านี้ก็ยิ่งถูกครอบครองโดยผู้ชาย อำนาจการตัดสินใจต่าง ๆ มักอยู่ในมือของผู้ชายชนชั้นนำ และดูเหมือนว่าการแบ่งแยกทางเพศและการผูกขาดอำนาจทางสังคมโดยผู้ชายจะเป็นลักษณะสากลที่พบได้ในแทบทุกสังคมวัฒนธรรม อำนาจทางเศรษฐกิจ และความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลกันอย่างใกล้ชิด กล่าวคือ ในสังคมที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตและการกระจายทรัพยากรมาก การเอาเปรียบและความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีน้อย แต่ในทางกลับกันในสังคมที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการผลิตน้อยหรือมีส่วนร่วมในการผลิตเพียงอย่างเดียว แต่ไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการควบคุมการผลิต การกระจายทรัพยากร การเอาเปรียบและความเหลื่อมล้ำทางเพศจะมีมาก (ยศ สันตสมบัติ, 2544, น. 149)

ดังนั้นตามแนวคิดมาร์กซิสต์ ปัญหาเรื่องผู้หญิงนั้นจะต้องพิจารณาถึง ลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคมของผู้หญิงและผู้ชายที่มีในระบบเศรษฐกิจ หรือระบบการผลิตที่ผู้หญิงและผู้ชายดำรงอยู่ และการพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นว่าเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดที่สำคัญต่อสภาพความเป็นรองของผู้หญิง การที่ผู้หญิง

ได้ถูกนำไปเชื่อมโยงและผูกติดอยู่กับหน้าที่ในการทำงานบ้าน นักสตรีนิยมแนวนี้จึงสนใจวิเคราะห์ถึงงานที่ผู้หญิงทำเป็นหลัก ทั้งที่เป็นงานบ้านและงานอาชีพ

สตรีศึกษากับบทบาทของวัยรุ่นหญิง

ความหมายของบทบาท

บทบาท หมายถึง แบบแผนของความต้องการ เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้ ทักษะ ค่านิยม และการกระทำ ที่สมาชิกของชุมชนคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะของตำแหน่งที่มีอยู่ (Krech, Crutechfield and Ballachey, 1962 อ้างถึงใน อัฐพร ศรีฟ้า 2541, น. 18) ซึ่งบทบาทประกอบด้วย

1. บทบาทที่กำหนดไว้ (Role Prescription) คือบทบาทที่กำหนดไว้เป็นระเบียบอย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นจะต้องทำอะไรบ้าง
2. บทบาทที่กระทำจริง (Role Description) คือ บทบาทที่บุคคลนั้นได้กระทำจริงเมื่ออยู่ในบทบาทนั้น ๆ
3. บทบาทที่ถูกคาดหวัง (Role Expectation) คือบทบาทที่ถูกคาดหวังโดยผู้อื่นว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นควรจะทำอะไรบ้าง

โดยบทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานภาพ กล่าวคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้บุคคลอยู่ในสถานภาพใดแล้ว บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนด (สุชา จันทรเฒ และ สุรางค์ จันทรเฒ, 2520, น. 15) ดังนั้นบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในบทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังว่าผู้อยู่ในสถานภาพนั้นจะกระทำ ซึ่งการกระทำหรือพฤติกรรมดังกล่าวเป็นผลมาจากความคาดหวังจากบุคคลอื่น ๆ ในสังคม และเป็นผลจากการรับรู้ของบุคคลที่มีความเข้าใจต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริง (อัฐพร ศรีฟ้า, 2541, น. 17)

บทบาททางสังคมเป็นสิ่งที่บุคคลเรียนรู้ผ่านแหล่งต่าง ๆ มาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งกลายมาเป็นแนวคิดที่ปลูกฝังลึกซึ้งในตัวบุคคล บทบาททางเพศในแต่ละสังคม แต่ละวัฒนธรรมจึงมีความแตกต่างกันไป นอกจากนี้บทบาททางเพศที่สังคมกำหนด ยังมีความหมายเกี่ยวพันไปถึงโอกาสที่แต่ละบุคคลสามารถเข้าถึง ได้ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ สังคมต่างกันมีความคาดหวังที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้หญิงและผู้ชาย ในเชิงพฤติกรรม และกิจกรรมที่เหมาะสมต่างกัน แต่ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันสามารถสรุปได้ดังนี้ (พิมพ์วิภา สุนทรารชุน, 2549, น. 25-26)

1. ด้านชีววิทยา ที่ยอมรับว่าสิ่งที่ทำให้ชายหญิงมีความแตกต่างกันคือ ฮอรโมนที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและอารมณ์ของมนุษย์

2. ด้านประสบการณ์ปัจเจกบุคคล โดยอธิบายการตอบสนอง และการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปในการดำเนินชีวิต โดยแต่ละบุคคลจะมีความแตกต่างกัน และเน้นบางลักษณะที่เป็นประสบการณ์ร่วมของแต่ละเพศ เช่น หญิงจะมีประสบการณ์เรื่องความเป็นแม่ การคลอดบุตร การเลี้ยงดูบุตร หรือชายจะมีประสบการณ์ของการเป็นผู้นำการตัดสินใจและความ เป็นพ่อที่ต้องปกป้องครอบครัว เป็นต้น

3. ด้านสิ่งแวดล้อมทางสังคม บทบาททางเพศส่วนใหญ่ถูกกำหนดโดยสังคม หรือโดยขนบธรรมเนียมประเพณี ผู้ชายจะถูกกำหนดว่าเป็นเพศที่กล้าหาญ ต้องเป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ควบคุม ในขณะที่ผู้หญิงจะถูกกำหนดให้มีบทบาทเป็นผู้ตาม เป็นผู้ถูกควบคุม จึงต้องปรนนิบัติรับใช้ผู้ชาย เป็นต้น

บทบาทและความคาดหวังของสังคมไทยต่อวัยรุ่นหญิง

โครงสร้างของสังคมไทย ความสัมพันธ์ระหว่าง บิดา มารดา กับลูกผู้หญิงไม่ว่าจะแต่งงานหรือไม่ก็ตามลูกผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่ดูแล พ่อ แม่ ซึ่งบทบาทหน้าที่ในฐานะลูกเกิดขึ้นจากความคาดหวังของพ่อแม่ โดยลูกที่ดีควรรู้หน้าที่ของตนดังนี้ (สุพัตรา สุภาพ, 2537, น. 24)

1. รักเคารพ และมีความกตัญญูต่อบิดามารดา
2. ช่วยทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมั่นคง
3. ไม่ดื้อดึงหรือพูดเท็จ
4. รักเรียน หรือทำงานดี
5. ไม่ฟุ้งเฟ้อยั่วสั่ว
6. สร้างบรรยากาศที่ดีในครอบครัว
7. เห็นความสำคัญของบิดามารดา
8. ช่วยงานในบ้านตามความสามารถ

ในสังคมไทยปัจจุบันบทบาทของความเป็นลูกผู้หญิงที่เป็นวัยรุ่นนั้นยังคงต้องรับภาระงานบ้านมากกว่าลูกผู้ชาย ครอบครัวไทยคาดหวังให้ลูกสาวดูแลพ่อแม่ยามแก่เฒ่า และถูกคาดหวังให้ช่วยเหลือกิจการของครอบครัว ซึ่งแสดงว่าในความเป็นลูกสาว บทบาทนี้ได้รับความคาดหวังจากครอบครัว และสังคม มากกว่าความเป็นลูกชาย ดังนั้นการเลี้ยงดูจึงค่อนข้างเข้มงวดมากกว่าลูกชาย โดยเฉพาะในเรื่องภาระรับผิดชอบงานบ้าน (วันทนี วาสิกะสิน และ สุณีย์ เหมาะประสิทธิ์, 2539, น. 8-9)

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

มีผู้ให้ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้มากมาย ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ ไว้ดังต่อไปนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2524, น. 337) ได้อธิบายไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการ แบบอย่างหรือรูปแบบทางสังคม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจจะเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปได้อย่างถาวรหรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง รวมทั้งอาจจะเป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้

พัทธา สายหู (2529, น. 206-207) ได้อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ด้วยกัน อันเป็นผลมาจากระเบียบที่กำหนดการกระทำ และความสัมพันธ์ของคน เช่น สิทธิและหน้าที่ ขนบธรรมเนียมประเพณี บทบาทและสถานภาพ มีการเปลี่ยนแปลง

สนธิ สมัครการ (2538, น. 4) อธิบายว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดความแตกต่างกันขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแล้ว การเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ว่าจะเล็กน้อย หรือใหญ่โตเพียงไรก็ตามย่อมถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ทั้งสิ้น

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) หมายถึง การที่ระบบสังคม กระบวนการแบบอย่าง หรือรูปแบบทางสังคม เช่น ระบบครอบครัว ระบบการปกครอง ได้เปลี่ยนแปลงไป ระหว่างช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้อาจเป็นไปในทางก้าวหน้าหรือถดถอย เป็นไปอย่างถาวร หรือชั่วคราว โดยวางแผนให้เป็นไปหรือเป็นไปเอง และเป็นประโยชน์หรือให้โทษก็ได้ทั้งสิ้น โดยสังคมทุกสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเพราะความต้องการของมนุษย์ไม่มีที่สิ้นสุด และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงจะเร็ว หรือช้าขึ้นขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาเกี่ยวข้อง เช่น ระดับการศึกษาของผู้คนอยู่ในสังคม การสื่อสารคมนาคม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การนำการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

จากเอกสารประกอบการสอนทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (2545 อ้างถึงใน วลัักษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 18) กล่าวว่า นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยา ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม 5 ประการ

1. ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) เป็นทฤษฎีที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมต่าง ๆ จะมีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะวิวัฒนาการด้วยรูปแบบเดียวกัน และมีลักษณะเช่นเดียวกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตตามทฤษฎีวิวัฒนาการของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin) โดยนักสังคมวิทยาในกลุ่มทฤษฎีวิวัฒนาการเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นขั้นตอนตามลำดับ โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่งในลักษณะที่มีการพัฒนาและก้าวหน้ากว่าขั้นที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่สลับซับซ้อนมากขึ้น และมีความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ ตัวอย่างของนักสังคมวิทยาที่สร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยใช้แนวความคิดวิวัฒนาการ มีดังนี้

ออกุสต์ กองต์ (Auguste Comte อ้างถึงใน วลัักษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 22) เสนอว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ (Knowledge) ผ่าน 3 ขั้นตอน ตามลำดับ คือ จากขั้นเทววิทยา (Theological stage) ไปสู่ขั้นอภิปรัชญา (Metaphysical stage) และไปสู่ขั้นวิทยาศาสตร์ (Positivistic stage)

ลิวอิส เฮนรี มอร์แกน (Lewis Henry Morgan อ้างถึงใน วลัักษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 29) เสนอว่า สังคมจะมีขั้นตอนการพัฒนา 3 ขั้นคือ จากสังคมคนป่า (Savage) ไปสู่สังคมอนาจารยชน (Barbarian) และไปสู่สังคมอารยธรรม (Civilized)

เฮร์เบิร์ต สเปนเซอร์ (Herbert Spencer อ้างถึงใน วลัักษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 22) เสนอว่า วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์เป็นแบบสายเดียว (Unilinear) ที่ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดกำเนิดมาจากแหล่งเดียวกันและมารวมตัวกันด้วยกระบวนการสังเคราะห์ (Synthesis) ทำให้เกิดพัฒนาการที่ก้าวหน้าขึ้นและซับซ้อนมากขึ้น การพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือ มนุษย์จะมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ ได้เป็นอย่างดี และจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป นำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป

เฟร์ดินาน ทอยน์บีส (Ferdinand Tonnies อ้างถึงใน วลัักษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 20) เสนอว่า สังคมจะมีการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบ Gemeinschaft ไปสู่สังคมแบบ Gesellschaft

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร และคณะ, 2547, น. 20) เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน (Folk) เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง (Urban)

ต่อมาแนวความคิดในการสร้างทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแบบสายเดียว (Unilinear) ที่เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต้องเปลี่ยนผ่านแต่ละขั้นที่กำหนดไว้ ได้รับการโต้แย้งว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม น่าจะมีวิวัฒนาการแบบหลายสาย (Multilinear) เพราะแต่ละสังคมมีจุดกำเนิดที่แตกต่างกัน มีรูปแบบของสังคมที่แตกต่างกัน หรือแม้ว่าสังคมที่มีรูปแบบที่เหมือนกันแต่อาจจะมีสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันก็เป็นได้

2. ทฤษฎีความขัดแย้ง (Conflict Theory) จากเอกสารประกอบการสอนทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (2545 อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร และคณะ, 2547, น. 25) กล่าวว่า เป็นแนวความคิดที่มีข้อสมมุติฐานที่ว่า พฤติกรรมของสังคมสามารถเข้าใจได้จากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และบุคคลต่าง ๆ เพราะการแข่งขันกันในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีค่าและหายาก มีนักสังคมวิทยาหลายท่านที่ใช้ทฤษฎีความขัดแย้งอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ในที่นี้จะเสนอแนวความคิดของนักทฤษฎีความขัดแย้งที่สำคัญ 3 ท่าน ดังนี้

คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) มีความเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงของทุก ๆ สังคม จะมีขั้นตอนของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ 5 ขั้น โดยแต่ละขั้นจะมีวิธีการผลิต (Mode of Production) ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของ อำนาจของการผลิต (Forces of production) ซึ่งได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน หุ่น และเทคโนโลยี กับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต (Social relation of production) ซึ่งได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้แรงงานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม (Substructure) และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างส่วนบนของสังคม (Superstructure) ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทศนคติ และบรรทัดฐานของสังคม ลำดับขั้นของการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ของมาร์กซ์ มีดังนี้

1) ขั้นสังคมแบบคอมมิวนิสต์ดั้งเดิม (Primitive communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของเผ่า (Tribal ownership) ต่อมาเผ่าต่าง ๆ ได้รวมตัวกันเป็นเมืองและรัฐ ทำให้กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเปลี่ยนไปเป็นของรัฐแทน

2) ขั้นสังคมแบบโบราณ (Ancient communal) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ (State ownership) สมาชิกในสังคมได้รับกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัวที่สามารถเคลื่อนย้ายได้

ซึ่งได้แก่ เครื่องใช้ส่วนตัว และทาส ดังนั้นทาส (Slavery) จึงเป็นกำลังสำคัญในระบบการผลิตทั้งหมด และต่อมาระบบการผลิตได้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าของทาสและทาส

3) ^{ชั้น}สังคมแบบศักดินา (Feudalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของขุนนาง คือที่ดิน โดยมีทาสเป็นแรงงานในการผลิต

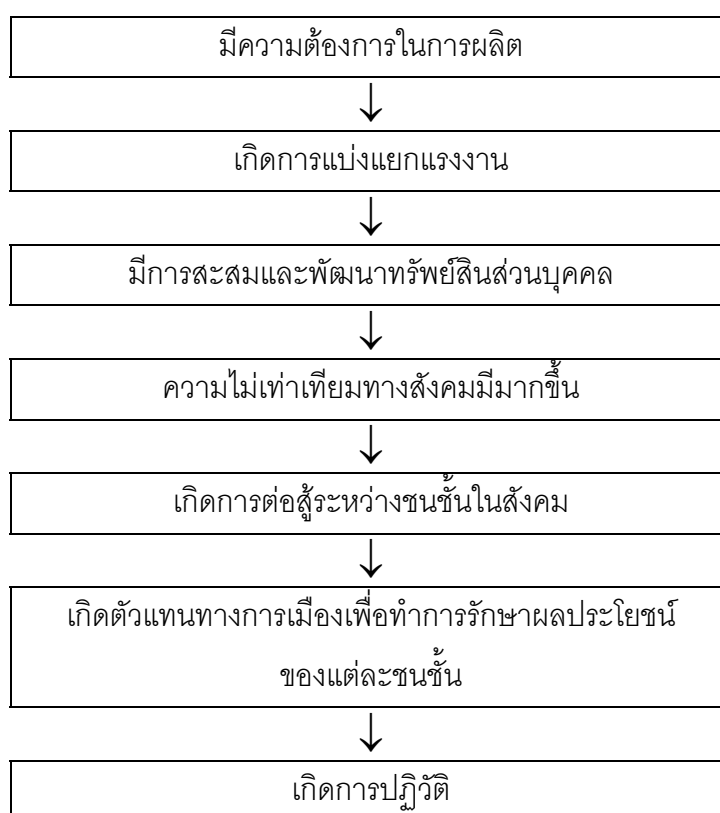
4) ^{ชั้น}สังคมแบบทุนนิยม (Capitalism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของนายทุน คือที่ดิน ทุน แรงงาน และเครื่องจักร โดยมีผู้ใช้แรงงานเป็นผู้ผลิต

5) ^{ชั้น}สังคมแบบคอมมิวนิสต์ (Communism) กรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเป็นของทุกคน ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่มีใครเอาเปรียบซึ่งกันและกัน

ตามแนวความคิดของมาร์กซ์ ลำดับขั้นของการนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นล่างของสังคมเกิดจาก กระบวนการดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1

ลำดับขั้นของการนำไปสู่การปฏิวัติของชนชั้นล่างของสังคม

ที่มา: Karl Marx, 1869, p. 8

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามแนวความคิดของมาร์กซ์ เป็นการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในสังคม โดยใช้แนวความคิดวิภาษวิธี (Dialectical) ที่เริ่มจาก การกระทำ (Thesis) ซึ่งเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการกระทำ (Antithesis) และเกิดการกระทำแบบใหม่ (Synthesis) ตามมา

ลิวอิส เอ. โคเซอร์ (Lewis A. Coser อ้างถึงใน อรุษา ผู้พัฒน, 2547, น. 22-23) เป็นนักทฤษฎีความขัดแย้ง ที่มองว่า ความขัดแย้งก่อให้เกิดผลทั้งด้านบวกและด้านลบ และอธิบายว่าความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ไม่มีกลุ่มทางสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่มีความสมานสามัคคีอย่างสมบูรณ์ เพราะความขัดแย้งเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะหนึ่งของมนุษย์ทั้งในความเกลียดและความรักต่างก็มีความขัดแย้งทั้งสิ้น ความขัดแย้งสามารถแก้ปัญหาความแตกแยกและทำให้เกิดความสามัคคีภายในกลุ่มได้เพราะในกลุ่มมีทั้งความเป็นมิตรและความเป็นศัตรูอยู่ด้วยกัน โคเซอร์มีความเห็นว่าความขัดแย้งเป็นตัวสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสามารถทำให้สังคมเปลี่ยนชีวิตความเป็นอยู่จากด้านหนึ่งไปสู่อีกด้านหนึ่งได้ เพราะหากสมาชิกในสังคมเกิดความไม่พึงพอใจต่อสังคมที่เขาอยู่ เขาจะพยายามทำการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์นั้น ๆ ให้เป็นไปตามเป้าหมายของเขาได้ นอกจากนี้ โคเซอร์ ยังเสนอว่า ความขัดแย้งยังสามารถทำให้เกิดการแบ่งกลุ่ม ลดความเป็นปรปักษ์ พัฒนาความซับซ้อนของโครงสร้างกลุ่มในด้านความขัดแย้งและร่วมมือ และสร้างความแปลกแยกกับกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

ราล์ฟ ดาห์เรนดอร์ฟ (Ralf Dahrendorf อ้างถึงใน อรุษา ผู้พัฒน, 2547, น. 22-23) เป็นนักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ที่ปฏิเสธแนวความคิดของมาร์กซ์ ที่ว่า ชนชั้นในสังคมเกิดจากปัจจัยการผลิต และเสนอว่า ความไม่เท่าเทียมกันในสังคมนั้นเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องของสิทธิอำนาจ (Authority) กลุ่มที่เกิดขึ้นภายในสังคมสามารถแบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือกลุ่มที่มีสิทธิอำนาจ กับกลุ่มที่ไม่มีสิทธิอำนาจ สังคมจึงเกิดกลุ่มแบบไม่สมบูรณ์ (Quasi-groups) ของทั้งสองฝ่ายที่ต่างก็มีผลประโยชน์แอบแฝง (Latent interest) อยู่เบื้องหลัง ดังนั้นแต่ละฝ่ายจึงต้องพยายามรักษาผลประโยชน์ของตนเองไว้ โดยมีผู้นำทำหน้าที่ในการเจรจาเพื่อประนีประนอมผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ระดับของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะรุนแรงมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับการจัดการและการประสานผลประโยชน์ของกลุ่มที่ครอบงำ และเสนอความคิดว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นผลมาจากความกดดันจากภายนอกโดยสังคมอื่น ๆ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมสามารถควบคุมได้ด้วยการประนีประนอม ตามแนวความคิดของดาห์เรนดอร์ฟ ความขัดแย้งสามารถทำให้โครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงได้ ประเภทของการเปลี่ยนแปลง ความรวดเร็วของการเปลี่ยนแปลง และขนาดของการเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง เช่น อำนาจของกลุ่ม ความกดดันของกลุ่ม

3. ทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ (Structural-Functional theory) แนวความคิดในการพัฒนาทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่เป็นผลมาจากการนำเอาแนวความคิดทางด้านชีววิทยามาใช้ โดยอุปมาว่าโครงสร้างของสังคมเป็นเสมือนร่างกายที่ประกอบไปด้วยเซลล์ต่าง ๆ และมองว่า หน้าที่ของสังคมก็คือ การทำหน้าที่ของอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย โดยแต่ละส่วนจะช่วยเหลือและเกื้อกูลซึ่งกันและกันเพื่อให้ระบบทั้งระบบมีชีวิตดำรงอยู่ได้

โรเบิร์ต เค. เมอร์ตัน (Robert K. Merton อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 16) ได้จำแนกหน้าที่ทางสังคมเป็น 2 ประเภทคือ หน้าที่หลัก (Manifest) หน้าที่รอง (Latent) หน้าที่ที่ไม่พึงปรารถนา (Dysfunctional) หน้าที่ของบางโครงสร้างของสังคมอาจมีประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันคนบางส่วนอาจได้รับประโยชน์เพียงน้อยนิดหรืออาจไม่ได้รับประโยชน์เลย ซึ่งรวมไปถึงอาจจะมีคนบางกลุ่มหรือบางส่วนของสังคมได้รับผลเสียจากทำงานของโครงสร้างของสังคมนั้นก็ได้

อีมีล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 16) มีแนวความคิดว่า หน้าที่ของสังคมคือ ส่วนที่สนับสนุนให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับ เอ.อาร์ แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown) กับ โบรนิสลาฟ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) ที่มองว่า หน้าที่ทางสังคม เป็นส่วนสนับสนุนให้โครงสร้างสังคมคงอยู่อย่างต่อเนื่อง เพราะสังคมมีกระบวนการทางสังคมที่ทำให้สังคมเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่น บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี เป็นต้น

ทาลคอต พาร์สัน (Talcott Parsons อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 16) มีแนวความคิดว่า สังคมเป็นระบบหนึ่งที่มีส่วนต่าง ๆ (Part) มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ที่คงที่ของแต่ละส่วนจะเป็นปัจจัยทำให้ระบบสังคมเกิดความสมดุล (Equilibrium) ส่วนในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พาร์สันเสนอว่า เกิดจากความสมดุลถูกทำลายลง เพราะองค์ประกอบของสังคมคือ บุคลิกภาพ (Personality) อินทรีย์ (Organism) และวัฒนธรรม (Culture) เกิดความแตกร้าง โดยมีสาเหตุมาจากทั้งสาเหตุภายนอกในระบบสังคม เช่น การเกิดสงคราม การแพร่กระจายของวัฒนธรรม เป็นต้น และสาเหตุจากภายในระบบสังคม ที่เกิดจากความตึงเครียด (Strain) เพราะความสัมพันธ์ของโครงสร้างบางหน่วย (Unit) หรือหลาย ๆ หน่วย ทำงานไม่ประสานกัน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางประชากร การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เมื่อส่วนใดส่วนหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจะเป็นสาเหตุทำให้ส่วนอื่น ๆ มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเกิดขึ้นเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งหรืออาจเกิดขึ้นทั้งระบบก็ได้ พาร์สันเน้นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งรวมถึง ความเชื่อ บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม คือตัวยึดเหนี่ยวให้สังคมมีการรวมตัวเข้าด้วยกันและเป็นตัวต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคม

โดยสรุปแล้ว แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของกลุ่มทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ มีลักษณะดังนี้

1. ในการศึกษาและการวิเคราะห์สังคมต้องมองว่า สังคมทั้งหมดเป็นระบบหนึ่ง ที่แต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

2. ความสัมพันธ์คือสิ่งที่สนับสนุนซึ่งกันและกันอย่างเป็นเหตุเป็นผล

3. ระบบสังคมเป็นการเคลื่อนไหวเข้าสู่ความสมดุล การปรับความสมดุลของระบบสังคมจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตามไปด้วยจากความต่อเนื่องของกระบวนการของข่าวสารทั้งจากภายในและภายนอก นอกจากนี้ทฤษฎีระบบสังคมยังมองว่า ความขัดแย้ง ความตึงเครียด และความไม่สงบสุขภายในสังคมก็เป็นสาเหตุหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีระบบสังคมก็มีข้อจำกัดในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากในการวิเคราะห์ตามทฤษฎีระบบสังคมเป็นการศึกษาเฉพาะเรื่อง จึงทำให้ไม่สามารถศึกษาความสัมพันธ์กับระบบอื่นได้อย่างลึกซึ้ง

4. ทฤษฎีจิตวิทยา-สังคม (Social-Psychological Theory) จากแนวความคิดด้านจิตวิทยา-สังคม เสนอว่า การพัฒนาทางสังคมเกิดจากการทำงานของปัจจัยทางด้านจิตวิทยาที่เป็นแรงขับให้ประชาชนมีการกระทำ มีความกระตือรือร้น มีการประดิษฐ์ มีการค้นพบ มีการสร้างสรรค์ มีการแข่งขัน มีการก่อสร้าง และพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ภายในสังคม นักสังคมวิทยาที่ใช้ปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มีดังนี้

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber อ้างถึงใน วลัยกษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 15) เป็นนักสังคมวิทยาคนแรกที่ใช้หลักจิตวิทยามาใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และในผลงานที่ชื่อว่า The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism เสนอว่า การพัฒนาสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่ตามลัทธิทุนนิยม มีสาเหตุมาจากปัจจัยด้านจิตวิทยา ที่เกิดขึ้นหลังสมัยศตวรรษที่ 16 เมื่อในยุโรปตะวันตกมีการแพร่กระจายคำสอนของศาสนาคริสต์ ลัทธิโปรเตสแตนต์ (Protestant ethic) ที่สอนให้ศาสนิกชนเกิดจิตวิญญาณแบบทุนนิยม (Spirit of Capitalism) เป็นนักแสวงหาสิ่งใหม่ มุ่งสู่ความสำเร็จเพื่อให้เกิดการยอมรับ ทำงานหนักเพื่อสะสมความร่ำรวยเก็บออมเพื่อนำไปใช้ในการลงทุน สร้างกำไรอย่างต่อเนื่อง เวเบอร์ยังเสนอว่า การพัฒนาของจิตวิญญาณแบบทุนนิยมทำให้เกิดลัทธิความมีเหตุผล (Rationalism) ซึ่งภายใต้สังคมที่ใช้ความมีเหตุผลจะทำให้บุคคลมีความน่าเชื่อถือ เชื่อสัจย สัจจิต ยอมรับสิ่งใหม่และสามารถเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ เวเบอร์เชื่อว่า อิทธิพลของความคิด ความเชื่อ และบุคลิกภาพของคนในสังคมภายใต้สภาวะดังกล่าวมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมา

อีวีเรทท์ อี เฮเกน (Everett E. Hagen อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 17) มีแนวความคิดสอดคล้องกับเวเบอร์ที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีการเริ่มต้นมาจากการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ และเสนอว่า การเปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิม (Traditional) ไปสู่สังคมสมัยใหม่ (Modern) จะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของบุคคล (Personality) โดยเสนอว่า บุคลิกภาพของคนในสังคมดั้งเดิมมีลักษณะตายตัวที่ถูกกำหนดโดยกลุ่มสังคม เป็นบุคลิกของคนที่ต้องมีการสั่งการด้วยการบังคับบัญชา ไม่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และไม่มีการประดิษฐ์คิดค้น เพราะคนเหล่านั้นมองโลกตามยถากรรมมากกว่าที่จะมองโลกแบบวิเคราะห และต้องการควบคุมให้เป็นไปตามที่คิด ซึ่งเป็นผลทำให้สังคมแบบดั้งเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก ส่วนในสังคมสมัยใหม่เฮเกนเสนอว่า บุคลิกภาพของคนที่มีความสร้างสรรค์ อยากรู้อยากเห็น และเปิดรับประสบการณ์ใหม่ ๆ มองโลกที่อยู่รอบตัวเขาอย่างมีเหตุมีผล บุคลิกภาพของคนในสังคมสมัยใหม่จึงเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง แต่อย่างไรก็ตามเฮเกน ได้เสนอว่า บุคลิกของคนในสังคมดั้งเดิมสามารถที่จะเปลี่ยนไปสู่บุคลิกของสังคมสมัยใหม่ได้โดยใช้วิธีการถดถอยสถานภาพ (Status withdrawal) ด้วยการนำเอาปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจจากสังคมสมัยใหม่เข้าไปแทรกหรือแทนที่ในสังคมดั้งเดิม และยังได้เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคมอาจทำได้จากการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของคนในสังคม โดยเริ่มจากการพัฒนาบุคลิกภาพตั้งแต่วัยเด็ก

เดวิด ซี. แม็ค คลีลแลน (David C. McClelland อ้างถึงใน วลัษณ์ นวาระสุจิตร์ และคณะ, 2547, น. 17) มีแนวความคิดเหมือนกับเฮเกนที่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นผลมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ แต่แนวความคิดของ แม็คคลีลแลน เน้นศึกษาที่ตัวแปรด้านแรงจูงใจในความสำเร็จ (Achievement motivation) ซึ่งหมายถึง ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล และเสนอแนวความคิดว่า ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคมในอดีตและปัจจุบันเป็นผลมาจากแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล หากคนในสังคมมีแรงจูงใจในความสำเร็จมาก การพัฒนาทางเศรษฐกิจก็就会有ความเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย และเสนอวิธีการสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จด้วยการเรียนรู้ (Learning) โดยสร้างแรงกระตุ้นทั้งภายในและภายนอก ดังนั้น การจัดการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็กในสังคมควรมีการปูพื้นฐานเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจในความสำเร็จของบุคคล ด้วยการใช้อย่างต่าง ๆ ดังนี้

1. แบบอย่างของความสำเร็จจากผู้ปกครอง
2. การสร้างความอบอุ่น
3. การให้กำลังใจและแรงเสริม
4. หลีกเลี่ยงการครอบงำและใช้อำนาจของบิดา

ลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลง 2 ลักษณะ

1. การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันการปกครอง
2. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงค่านิยม พฤติกรรมและบทบาท

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

1. การเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ สภาพดินฟ้าอากาศ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่น ความเสื่อมคุณภาพของเนื้อดิน น้ำท่วม ลมพายุ ความแห้งแล้ง และความหนาวจัด การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติดังกล่าวกระตุ้นให้มนุษย์ประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เช่น ผลិតปุ๋ย เพื่อทำให้เนื้อดินอุดมสมบูรณ์ สร้างเขื่อนกั้นน้ำท่วม หรือประดิษฐ์เครื่องปรับอากาศ ทำให้วิถีชีวิตของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไป

2. การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ โดยเหตุที่มนุษย์มีเชาวน์ปัญญาสูง ความนึกคิดของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ และวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมา

3. การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางสังคม จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น มีการแข่งขันการประกอบอาชีพสูง เกิดการขัดแย้ง ระหว่างชนชั้นเพิ่มมากขึ้น

4. การแลกเปลี่ยนโดยหิบบัณฑิตวัฒนธรรม สังคมต่าง ๆ ได้มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา การแลกเปลี่ยนหิบบัณฑิตวัฒนธรรม จึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง

นอกจากนี้ สาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม นั้นมาจาก 2 สาเหตุคือ

1. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคม ได้แก่

1.1 การประดิษฐ์คิดค้น (Invention) ได้แก่ การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ เช่น หลอดไฟฟ้า โทรศัพท์ รถยนต์ เครื่องดนตรี

1.2 การค้นพบ (Discovery) ได้แก่ การค้นพบความรู้ ความจริงต่าง ๆ

1.3 การวิวัฒนาการ (Evolution) ได้แก่ การคลี่คลาย หรือ พัฒนาการของวัฒนธรรม

1.4 การขัดเกลาทางสังคมไม่สมบูรณ์แบบ (Imperfect Socialization) ได้แก่ ความบกพร่องในการให้การศึกษา ความบกพร่องในการเลี้ยงดูบุตร

1.5 ความขัดแย้ง (Conflict) เช่น การต่อสู้เรียกร้อง และคัดค้านเผด็จการ

2. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกสังคม ได้แก่

2.1 การแพร่กระจายวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) เช่น การเผยแผ่ศาสนาพุทธจากอินเดียสู่ประเทศอื่น ๆ การล่าอาณานิคมของชาติตะวันตกทำให้วัฒนธรรมตะวันตกแพร่กระจายไปทั่วโลก

2.2 การขอยืมวัฒนธรรม (Cultural Borrowing) หมายถึงการรับเอาวัฒนธรรมอื่นที่เห็นว่าเหมาะสมกว่าเข้ามาใช้ เช่น การแต่งกาย อาคารบ้านเรือน

ผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อสังคมดังนี้

1. ทำให้มนุษย์เกิดความสะดวกสบายในด้านต่าง ๆ เช่น การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ และสิ่งต่าง ๆ เพิ่มขึ้น
2. ทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านการผลิตสินค้าและสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น
3. ทำให้เกิดการวางแผนพัฒนาสังคมเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น
4. ทำให้มนุษย์ในแต่ละสังคมเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม
5. ทำให้เกิดความล้มเหลวทางวัฒนธรรม
6. ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบของสังคม
7. ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมขึ้นได้

นอกจากนี้ จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี (2539, น. 59-66) ยังได้กล่าวถึง ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในอนาคตว่า

1. พัฒนาการของเทคโนโลยี มนุษย์มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมายจนสูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ จึงหันมาแสวงหาแนวทางในการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความสำคัญแก่อุตสาหกรรมแนวใหม่บนพื้นฐานของเทคโนโลยีขั้นสูงได้แก่ อุตสาหกรรมคอมพิวเตอร์ และอุตสาหกรรมอวกาศ

2. สภาพสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาของอุตสาหกรรม และเทคโนโลยี ทำให้มนุษย์มีเวลาอยู่บ้านมากขึ้น สามารถค้นหาข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้เรื่องใด ๆ จากสภาพของสังคม บ่งชี้ว่าคนเราต้องอยู่บ้านมากขึ้น ดังนั้นจึงมีสิ่งที่จะต้องตระหนัก 2 ประการ คือ

2.1 การอยู่กับตัวเองมากขึ้น ต้องระงับความคิด โดยใช้สติควบคุมมากขึ้น

2.2 การอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ดังนั้นต้องพัฒนาความสัมพันธ์ของสถาบันครอบครัวให้เป็นครอบครัวที่มีความสุข มีความน่าอยู่

3. การพัฒนาจิตสำนึก มนุษย์ต้องหันมาพัฒนาตนเอง เสริมสร้างพลังความรัก มนุษย์จำเป็นต้องแสวงหาทฤษฎะใหม่ของการอยู่ร่วมกัน เช่น ครอบครัว การทำงาน

การดำเนินชีวิตและปัญหาสังคมไทยปัจจุบัน

สังคมทุกสังคมประกอบด้วยกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันจึงจำเป็นต้องเข้าใจในเรื่องโครงสร้างอำนาจในสังคม คือ ภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคประชาชน การเปลี่ยนแปลงของสังคม มีทั้งสิ่งที่ดี และไม่ดี แต่เป็นที่ยอมรับกันว่าในปัจจุบันสังคมต่าง ๆ ส่วนหนึ่งอยู่ในสภาวะแฉกหรือสภาวะอันไม่พึงปรารถนา เรียกว่า “ปัญหาสังคม” (Social Problem) ซึ่งมีสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ความไม่เป็นระเบียบของสังคม และการมีพฤติกรรมผิดสังคม ซึ่งสาเหตุที่เป็นพื้นฐานก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสังคม และวัฒนธรรมเป็นประการสำคัญ โดยอาศัยหลักการพื้นฐานที่ว่า “ชีวิตมนุษย์ต้องอยู่ในสังคม และจะมีสังคมไม่ได้ ถ้าไม่มีมนุษย์”

ปัญหาสังคมไทยปัจจุบัน

ปัญหาสังคมไทยในด้านต่าง ๆ (สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2549, น. 1-2) ได้แก่

1. ปัญหาที่เกี่ยวกับครอบครัว ได้แก่

1.1 ปัญหาการหย่าร้าง (Divorce) ซึ่งหมายถึง การสิ้นสุดของชีวิตแต่งงานของคู่สมรส การหย่าร้างเป็นปัญหาทั้งคู่สมรสและลูก ปัญหาของคู่สมรสที่หย่าร้าง ได้แก่ การถูกดำเนินหรือการไม่ยอมรับจากสังคม โดยถูกมองว่าคู่สมรสมีปัญหาหลายอย่าง เช่น ขาดความอดทน การปรับสภาพการดำเนินชีวิต เป็นต้น

1.2 ปัญหาสำหรับเด็ก ซึ่งปัญหาที่สำคัญได้แก่ ปัญหาเด็กวัยรุ่น วัยรุ่นเป็นวัยแห่งความแปลกแยก (Alienation) ระหว่าง ความเป็นเด็กความเป็นผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่นต้องการบริโภคประสบการณ์แบบผู้ใหญ่ ต้องการเรียนรู้ชีวิตแบบผู้ใหญ่ ปัญหาของเด็กวัยรุ่น ได้แก่ ปัญหาการหนีโรงเรียน การมั่วสุม เสพยาเสพติด การยกพวกทำร้ายร่างกาย

1.3 ปัญหาผู้สูงอายุ ปัญหาของผู้สูงอายุส่วนมาก คือ ปัญหาความเสื่อมโทรม ของร่างกายและจิตใจ ส่วนมากมักมีปัญหาเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ความว่างจากการทำงาน ลูกหลานไม่ดูแล ความเงยเหงา

2. ปัญหาเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจและการเมือง ได้แก่

2.1 ปัญหาการคอร์รัปชัน (Corruption) หมายถึงการทุจริตในหน้าที่การงานเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์แก่ตนเอง หรือพวกพ้อง โดยมีขอบด้วยกฎหมาย หรือศีลธรรม การคอร์รัปชันที่เป็นปัญหาทางสังคมอย่างเห็นได้ชัดเจน ได้แก่ การคอร์รัปชันในระบบราชการ เช่น การรับสินบน การใช้เวลาและทรัพย์สินของรัฐเพื่อประโยชน์ส่วนตัว การคอร์รัปชันทางเศรษฐกิจ เช่น การทุจริตในวงการธนาคาร และการเงิน การคอร์รัปชันทางการเมือง เช่น การที่นักการเมืองใช้อำนาจอย่างไม่ชอบธรรม และการซื้อเสียงในการเลือกตั้ง ปัญหาการคอร์รัปชันในสังคมไทย ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ปัญหาเรื่องสินบน หรือค่าน้ำร้อนน้ำชา หรือเงินใต้โต๊ะ

2.2 ปัญหาโสเภณี สังคมปัจจุบันมีการค้าประเวณี โดยมีผู้ให้บริการทั้งชายและหญิง แต่ผู้หญิงที่ให้บริการทางเพศมีมากกว่าผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยปัจจุบัน หญิงโสเภณีส่วนมากอยู่ในสภาพที่ถูกบังคับมากกว่าสมัครใจ สภาพบังคับนั้นส่วนมากมาจากความยากจนของครอบครัว ผลกระทบจากปัญหาโสเภณี ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมและศีลธรรมของสังคม ปัญหาเกี่ยวกับคุณค่า และศักดิ์ศรีของมนุษย์ ปัญหาสิทธิสตรี ปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคมและการเมือง ส่งผลให้ภาพพจน์ของประเทศชาติเสื่อมเสีย

3. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ได้แก่

3.1 ปัญหาอาชญากรรม คือสภาพการณ์ที่ก่อให้เกิดผลกระทบในแง่ลบต่อสังคม การกระทำความผิดที่จัดเป็นอาชญากรรมมีหลายอย่าง เช่น การฆ่าคน, การทำร้ายร่างกายและการวางเพลิง เป็นต้น

3.2 ปัญหาการฆ่าตัวตาย (Suicide) การฆ่าตัวตายเป็นการกระทำที่ผิด หรือเป็นบาปตามคำสอนทางศาสนา ปัญหาการฆ่าตัวตายของสังคมไทยมีสาเหตุหลายอย่าง เช่น ปัญหาความเครียดจากสภาพสังคมเศรษฐกิจ การเสพยา และอาการผิดปกติทางจิต

3.3 ปัญหายาเสพติด ปัญหายาเสพติดก่อผลกระทบอย่างชัดเจนต่อสังคมและผิดกฎหมายอย่างร้ายแรง เช่น เฮโรอีน ยาบ้า ยาอี เป็นต้น

3.4 ปัญหาเชิงปรัชญา คือ ปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรม สาเหตุและวิธีการแก้ปัญหา

4. ปัญหาเกี่ยวกับสิทธิ เป็นปัญหาทางกฎหมาย คือความถูกต้อง หรือควรจะเป็น สาเหตุของปัญหาชีวิตและสังคมไทยปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่น

ความหมายของวัยรุ่น

ฉลองรัฐ ธีญธนะกุล (2526 อ้างถึงใน อัมพวัลย์ วิศวธีรานนท์, 2541, น. 13) กล่าวว่า วัยรุ่นหมายถึงผู้ที่อยู่ในวัยระหว่างเริ่มเป็นสาว (Puberty) และกำลังเริ่มเป็นผู้ใหญ่ (Young adulthood) โดยเฉลี่ยวัยรุ่นเริ่มเมื่ออายุ 10-12 ปี แต่อย่างไรก็ตาม การเริ่มต้นเข้าสู่วัยรุ่นของเด็กแต่ละคนอาจไม่เท่ากัน บางคนอาจเข้าสู่วัยนี้เร็วหรือบางคนอาจเข้าสู่วัยนี้ช้ากว่าเกณฑ์เฉลี่ย เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายอย่าง เช่น อาหารที่รับประทาน สิ่งแวดล้อม กรรมพันธุ์ แต่โดยทั่วไป เด็กหญิงมีวุฒิภาวะเข้าสู่วัยนี้ก่อนเด็กชายประมาณ 1-2 ปี (สุชา จันทน์อม, 2528, น. 2) ได้แบ่งช่วงอายุและลักษณะของวัยรุ่นไว้ ดังนี้

วัยรุ่นตอนต้น (Early adolescence) เพศหญิงอายุ 11-13 ปี และชายอายุ 13-15 ปี ร่างกายมีการเจริญเติบโตทางเพศอย่างสมบูรณ์ทั้งในเพศชายและหญิง สำหรับเพศหญิงได้แก่ การมีประจำเดือน สัดส่วนของร่างกาย เปลี่ยนแปลงไป ส่วนเพศชายสังเกตจาก เสียงแตกพร่า เป็นต้น

วัยรุ่นตอนกลาง (Middle adolescence) เพศหญิงอายุ 13-17 ปี และชายอายุ 15-19 ปี มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และความนึกคิดในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป จะสิ้นสุดลงเมื่อถึงวุฒิภาวะของวัยรุ่น การเปลี่ยนแปลงนี้แต่ละคนจะไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อม

วัยรุ่นตอนปลาย (Late adolescence) เพศหญิงอายุ 17-21 ปี และชายอายุ 19-21 ปี ระยะนี้การพัฒนาการของวัยรุ่นเริ่มเข้าสู่วุฒิภาวะอย่างสมบูรณ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการพัฒนาทางจิตใจมากกว่าทางกาย โดยเฉพาะด้านปรัชญาชีวิต และความนึกคิด

สรวรรณ โตตาบ (2544, น. 5) ได้อธิบายว่า วัยรุ่นเป็นเวลาของการเจริญเติบโตทางร่างกาย เป็นช่วงเวลาที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน เป็นช่วงเวลาที่เด็กจะแสวงหาเอกลักษณ์ของตน เป็นช่วงเวลาแห่งสติปัญญา พัฒนาการ และประสบการณ์ทางวิทยาการต่าง ๆ และเป็นช่วงเวลาของการพัฒนาการประเมินค่านิยมต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าวัยรุ่นนี้เป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่

ศรีเรือน แก้วกังวาน (2540, น. 17) กล่าวว่า วัยรุ่น ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Adolescent มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาละตินว่า Adolescere ซึ่งมีความหมายว่า พัฒนาไปสู่ความเจริญเติบโตพ้นจากความเป็นเด็ก ช่วงวัยรุ่นที่แท้จริงคือผู้ที่อยู่ในวัย 15-18 ปี หรือ 19-25 ปี

นั้นเด็กที่เติบโตเป็นผู้ใหญ่ทางร่างกายเต็มที่ เป็นช่วงเปลี่ยนวัยชีวิตทางสังคม อารมณ์ จิตใจ ค่านิยม อุดมคติ ฯลฯ ซึ่งเป็นวัยที่กำลังทดลองบทบาท เพื่อที่จะเป็นผู้ใหญ่ในแง่ต่าง ๆ เช่น อารมณ์ สังคม จิตใจ ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปต่าง ๆ ล้วนเป็นรากฐานของความสนใจ หรือ ตัดสินใจที่จะประพฤติหรือไม่

อัมพวัลย์ วิศวรวิธานนท์ (2541, น. 12) กล่าวว่า Adolescent หมายถึงช่วงชีวิตของวัยรุ่นซึ่งเริ่มจากการเป็นหนุ่มเป็นสาวจนถึงขั้นบรรลุนิติภาวะ โดยประมาณกันแล้วเพศหญิงมีอายุระหว่าง 12-21 ปี เพศชายมีอายุระหว่าง 13-22 ปี อายุของวัยรุ่นจึงอยู่ระหว่าง 13-19 ปี หรือเรียกว่า พวกทีนเอจ (Teenage)

องค์การอนามัยโลก (1987 อ้างถึงใน ณัฐวัตร ลุนหงส์, 2544, น. 9) ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นไว้ว่า “วัยรุ่น” หมายถึงช่วงชีวิตซึ่ง

1. มีพัฒนาการด้านร่างกายตั้งแต่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะเพศจนกระทั่งถึงมีวุฒิภาวะทางเพศอย่างสมบูรณ์
2. มีพัฒนาการทางด้านจิตใจโดยเปลี่ยนจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่
3. เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพการพึ่งพาทางเศรษฐกิจไปสู่การพึ่งพาตนเอง

จากความหมายของวัยรุ่นที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้พอที่จะสรุปได้ว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่มีอายุระหว่าง 11-21 ปี และเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคม สติปัญญา ค่านิยม และอุดมคติ เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเจริญเติบโตจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่ โดยจะมีกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่ช่วยในการหล่อหลอมให้เด็กมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป เนื่องจากว่าถ้าเด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม เด็กก็จะสามารถผ่านพ้นช่วงวัยรุ่นเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ได้อย่างดี แต่ถ้าเด็กไม่สามารถปรับตัว เพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้ออำนวยได้ เช่น การถูกกดดันก็จะทำให้เด็กวัยรุ่นผู้นั้นมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

พัฒนาการและพฤติกรรมของวัยรุ่น

สุชา จันทน์อม (2528, น. 6) ได้กล่าวไว้ว่า พัฒนาการ หมายถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์อย่างมีระเบียบแบบแผนสืบเนื่องกันไป ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพ ทำให้มนุษย์มีลักษณะใหม่ ๆ เกิดขึ้น และมีความสามารถใหม่ ๆ เกิดขึ้นด้วย

วัยรุ่นเป็นวัยที่กำลังจะพัฒนาไปสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นช่วงที่มีความสำคัญช่วงหนึ่งในชีวิตของมนุษย์ และเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ใน

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะมีผลทำให้วัยรุ่นขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และประสบปัญหาในการปรับตัวดังจะเห็นได้ว่าวัยรุ่นมักมีพฤติกรรมที่แตกต่างไปจากวัยอื่น ๆ เป็นต้นว่าการแต่งกาย ภาษาที่ใช้พูดซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวของเขา รวมทั้งค่านิยมต่าง ๆ และชอบความเป็นอิสระทั้ง ๆ ที่ยังต้องการความช่วยเหลือจากบิดาและมารดา เป็นที่น่าสังเกตว่าวัยรุ่นส่วนใหญ่มักจะชอบทำตัวให้เด่นเป็นที่น่าสนใจของเพศตรงข้าม นอกจากนี้แล้ววัยรุ่นยังเป็นวัยที่อยากรู้อยากลองของใหม่ ๆ และต้องการให้เป็นที่ยอมรับของสังคมและกลุ่มเพื่อน ไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษา การตัดสินใจและการแต่งกายที่แตกต่างออกไปจากวัยอื่น ๆ เพื่อเป็นการค้นหาความต้องการที่แท้จริงของตนเองและทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับ

พรวณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์ (2532 อ้างถึงใน อัมพวัลย์ วิศวรธีรานนท์, 2541, น. 14) ตามระยะพัฒนาการของอีริกสัน (Erikson) วัยรุ่นมีอายุระหว่าง 12-16 ปี อยู่ในขั้นของการพัฒนาความมีเอกลักษณ์ หรือความรู้สึกสับสนไม่เข้าใจตนเอง (Identity & identity diffusion) เป็นระยะที่เด็กจะเริ่มพัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง สร้างเอกลักษณ์แห่งตน มีความคิดเปิดกว้างสำหรับสิ่งแปลกใหม่ รู้จักเชื่อมโยงประสบการณ์ในอดีตและความคาดหวังในอนาคตเข้าด้วยกัน วัยรุ่นจึงมีการรู้คิดเพิ่มขึ้นตามประสบการณ์ที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้ศึกษาได้สรุปพัฒนาการของวัยรุ่นได้ 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านร่างกาย พัฒนาการทางด้านร่างกายของวัยรุ่นจะมีการเจริญเติบโตถึงขีดสมบูรณ์เพื่อสามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งปัจจัยสี่โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร จะทำให้มีพัฒนาการด้านนี้เป็นไปอย่างปกติ นั่นคือความเจริญเติบโตของร่างกายภายนอกที่เห็นได้ชัดคือ ส่วนสูง น้ำหนัก สัดส่วนร่างกาย ส่วนการเจริญเติบโตภายในได้แก่ การทำงานของต่อมบางชนิด ไคโรกระดูกแข็งแรงขึ้น ระบบการย่อยอาหารและการใช้ประโยชน์จากอาหารเป็นไปอย่างรวดเร็วและมากกว่าเดิม เพราะร่างกายกำลังเปลี่ยนแปลงและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว และลักษณะเด่นที่น่าสนใจของความเป็นหญิงและชายคือขนาดของสะโพก การขยายของทรวงอก และการมีประจำเดือนของเพศหญิง การมีเสียงที่ห้าวและมีหนวดของเพศชาย เป็นต้น ซึ่งลักษณะเหล่านี้ได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่วัยเจริญพันธุ์

2. ด้านอารมณ์ ลักษณะทางอารมณ์ของวัยรุ่นเป็นความรู้สึกหรือความสับสนใจที่เกิดจากการที่ร่างกายมีสิ่งเร้ามากระตุ้น อารมณ์ของวัยรุ่นจะมีลักษณะที่ไม่แน่นอนและรุนแรง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกายทั้งภายนอกและภายใน และเกิดจากความสับสนในบทบาทของตนเองที่กำลังเปลี่ยนจากวัยเด็กเป็นวัยผู้ใหญ่ ซึ่งลักษณะทางอารมณ์ของวัยรุ่นมีดังนี้

2.1 วัยรุ่นมีการแสดงออกที่แข็งแกร่ง เป็นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงจากวัยเด็กสู่วัยผู้ใหญ่

2.2 วัยรุ่นต้องการความเป็นอิสระมากขึ้น จึงมีปัญหาขัดแย้งกับบิดามารดาเสมอ เนื่องจากเด็กวัยนี้กำลังสืบสนและพยายามจะพ้นจากการปกครองเลี้ยงดูของบิดามารดา ซึ่งก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย

2.3 วัยรุ่นเป็นวัยเพื่อฝัน โดยเฉพาะเรื่องอนาคตมักจะฝันถึงการได้รับความสำเร็จในอนาคต การทำงาน และอาชีพ

3. ด้านสังคม วัยรุ่นจะให้ความสำคัญกับเพื่อนร่วมวัย มีความผูกพันกับเพื่อนในกลุ่มมาก โดยจะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศด้วย ซึ่งกลุ่มเพื่อนจะรับรู้ เข้าใจ และช่วยแก้ปัญหาของกันและกันได้ดีกว่าคนต่างวัย และยังสนองความต้องการทางสังคมได้มาก เช่น การเป็นบุคคลสำคัญ การต่อต้านผู้มีอำนาจ การหนีสภาพที่น่าเบื่อหน่ายของบ้าน เป็นต้น ซึ่งลักษณะทางสังคมของวัยรุ่นมีดังนี้

3.1 วัยรุ่นจะปฏิบัติตามข้อตกลงของกลุ่มเพื่อนยิ่งกว่าการปฏิบัติตามบิดามารดาหรือครู เพราะเป็นวัยที่ต้องการความเป็นอิสระ

3.2 เป็นวัยที่ขาดความมั่นใจ จึงทำอะไรคล้าย ๆ กลุ่มเพื่อนให้เป็นที่ยอมรับ เช่น การแต่งกาย การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3.3 วัยรุ่นหญิงมีพัฒนาการด้านสังคมเร็วกว่าวัยรุ่นชาย

ในการคบเพื่อนและกลุ่มเพื่อนเป็นพัฒนาการทางสังคมที่สำคัญของวัยรุ่น อันเป็นพื้นฐานของการเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ต่อไปในอนาคต การเข้ากลุ่มเพื่อนของวัยรุ่น ซึ่งเป็นธรรมชาติหรือภาวะปกติของวัยรุ่นโดยทั่วไป ทั้งนี้เพื่อเสริมความรู้สึกมั่นคงในจิตใจของตน และได้มีโอกาสแสดงความสามารถ ความคิดเห็นให้คนอื่นยอมรับเพื่อความเชื่อมั่น ขณะเดียวกันก็ได้มีโอกาสเรียนรู้จากคนอื่นเพื่อปรับปรุงตัวเองให้ดียิ่งขึ้น

การเข้ากลุ่มเพื่อนซึ่งจะปรากฏในเด็กทุกวัย มาเป็นระยะ ๆ ก่อนที่เด็กจะเข้าสู่วัยรุ่น แต่การเข้ากลุ่มเพื่อนในวัยเด็กเหล่านั้นเป็นไปอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน โดยถือกิจกรรมการเล่นเป็นหลัก เมื่อกิจกรรมการเล่นหยุดลง กลุ่มก็สลายตัวไป และการเข้ากลุ่มกันใหม่เมื่อจะเล่นด้วยกันอีก กลุ่มเพื่อนของวัยเด็กจึงมีลักษณะเป็นกลุ่มชั่วคราว และกิจกรรมกลุ่มดำเนินต่อไปได้โดยอาศัยทักษะการเล่นนั้น ๆ เป็นสำคัญ สำหรับการเข้ากลุ่มของวัยรุ่นมีความซับซ้อนมากกว่ากลุ่มวัยเด็ก เพราะต้องอาศัยทักษะทางสังคมและประสบการณ์ทางสังคมแบบผู้ใหญ่ด้วย คือ สมาชิกของกลุ่มคือตัววัยรุ่นจะต้องเรียนรู้ที่จะยอม หรือประนีประนอมต่อกฎเกณฑ์ หรือประเพณีของกลุ่ม เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกับความต้องการของตน ซึ่งคือการปรับตัวที่ดีนั่นเอง ความสามารถในการปรับตัว คือความสามารถคาดหมายสังเกตความรู้สึก และพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่มได้รู้ความหมายของพฤติกรรมนั้น ๆ และสามารถเข้าใจความรู้สึกหรือเจตคติของสมาชิกในกลุ่มโดยประสานประโยชน์

ในกลุ่มได้โดยไม่มีความขัดแย้ง ส่วนกิจกรรมของกลุ่มวัยรุ่นจะกว้างขวางมากขึ้น ทั้งนี้ไม่ได้อยู่ที่กิจกรรมการเล่นแบบกลุ่มเด็ก ๆ แต่เป็นกิจกรรมทางสังคมที่ผูกพันกันด้วยอารมณ์ ความรู้สึกพึ่งพาซึ่งกันและกันหรือผูกพันกันด้วยกิจกรรมที่มีระเบียบแบบแผนและเป้าหมาย เช่น กิจกรรมกีฬา ดนตรี การค้นคว้าวิชาการหรือสร้างสรรค์พัฒนาต่าง ๆ กิจกรรมจะคงอยู่และดำเนินต่อไปได้ต้องอาศัยการปรับตัวของสมาชิกและความร่วมมือมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

จิราพร อิศรางกูร ณ อยุธยา (2535) ได้กล่าวไว้ว่า การเข้ากลุ่มเพื่อนของวัยรุ่น กฎเกณฑ์ของกลุ่มเป็นสิ่งสำคัญมากที่ทุกคนต้องถือปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัว ความประพฤติต่าง ๆ และค่านิยมของกลุ่ม วัยรุ่นบางคนที่ไม่เห็นพ้องกับกฎเกณฑ์เหล่านี้จำเป็นต้องแยกตัวเองออกไป ที่รวมกลุ่มกันจะต้องมีความคิดและความรู้สึก รสนิยมอย่างเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน จึงจะถือได้ว่าเป็นสมาชิกภายในกลุ่ม กลุ่มมีอิทธิพลต่อวัยรุ่นมาก กฎของกลุ่มบางครั้งสำคัญกว่าคำสอนของพ่อแม่ กฎระเบียบของครูอาจารย์ ทั้งนี้เพราะ

1. ชีวิตในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา หรือในกลุ่มงาน (สำหรับวัยรุ่นที่มีได้ศึกษา) ผลักดันให้วัยรุ่นใกล้ชิดสนิทสนมกัน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมีกิจกรรมร่วมกันเกิดความสนุกสนานเป็นสุขและปรารถนาจะรวมกลุ่มกันขึ้น
2. วัยรุ่นอยู่ในวัยที่เริ่มจะเป็นวัยอิสระจากบ้าน ต้องการเป็นตัวของตัวเอง และแสวงหาสถานที่ใหม่เฉพาะตน เพื่อนหรือกลุ่มจึงมีลักษณะเป็นบ้านใหม่ หรือครอบครัวของเขานั่นเอง
3. สภาพบ้านเดิมทำให้วัยรุ่นสูญเสียความเป็นอิสระ การที่บิดามารดาหรือครอบครัวยังเห็นว่าเขาเป็นเด็ก และได้รับการปฏิบัติตบเช่นนั้นตลอดเวลา ซึ่งวัยรุ่นยอมรับได้ยาก
4. วัยรุ่นปรารถนาความสนุกสนาน ต้องการแลกเปลี่ยนความคิด ความฝัน และความหวังของเขา ซึ่งกลุ่มตอบสนองได้ดีกว่า
5. วัยรุ่นปรารถนาจะได้ความเป็นเพื่อนกับเพศตรงข้ามตามธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้จะได้จากการเข้ากลุ่มเพื่อนซึ่งมีเพศตรงข้ามเป็นสมาชิกของกลุ่มอยู่ด้วย

Hurlock (1968 อ้างถึงใน ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์, 2542, น. 37-38) ซึ่งได้จัดประเภทของการคบเพื่อนของวัยรุ่นเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. เพื่อนคู่หูเป็นเพื่อนที่เด็กสนิทสนมไว้วางใจมากที่สุด และไม่มีความลับต่อกัน
2. เพื่อนสนิทเป็นเพื่อนที่มีความสนใจในสิ่งเดียวกัน เป็นกลุ่มที่มีสมาชิกในกลุ่มประมาณ 3-4 คน จะไปมาหาสู่กัน มีความไว้วางใจกันในยามยาก ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อบุคลิกภาพต่อเด็กสูง
3. หมู่คณะเป็นเพื่อนที่มีความสนใจคล้ายคลึงกันมีอุดมคติทางสังคมเหมือนกัน เป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดของเพื่อนวัยรุ่น ความสัมพันธ์ทางสังคมต่างจาก 2 กลุ่มแรก โดยเริ่มจากกลุ่ม

เพื่อนสนิทก่อนแล้วมีเพื่อนคู่หูสมาชิกเพื่อนสนิทอื่น ๆ มาเพิ่มรวมเป็นหมู่คณะ ทำกิจกรรมของกลุ่ม มีวัตถุประสงค์ในการแสวงหาความบันเทิงต่าง ๆ

ปัจจุบันจะเห็นว่าเด็กวัยรุ่นมีการคบค้าสมาคมกับกลุ่มเพื่อนมากที่สุด ซึ่งเป็นวัยที่มีการออกนอกบ้านมากกว่าปกติและเป็นวัยที่เด็กกำลังต้องการเรียนรู้สิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยจะมีการศึกษาเรียนรู้จากหลายอย่างจากเพื่อนนอกบ้านและโรงเรียน ดังนั้นจากการคบเพื่อน หรือการคบกลุ่มเพื่อนจึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กวัยรุ่นเป็นอย่างมาก

ฉะนั้นการที่บิดามารดาหรือผู้ปกครองได้จำกัดการเข้ากลุ่มของวัยรุ่นเกินไป วัยรุ่นจะเกิดความรู้สึกว่าเขาแตกต่างจากเพื่อน รู้สึกตึงเครียด ซึ่งมีผลต่อการมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อคนอื่น เมื่อเขาโตขึ้นเขาจะเก๋เขินในสังคม หรือมีความรู้สึกไปในทางลบต่อบุคคลอื่น แต่ถ้าบิดามารดาละเลย หรือให้อิสระเกินไป เขาอาจถูกชักจูงไปในกลุ่มที่ไม่เหมาะสมได้เช่นกัน

4. ด้านสติปัญญา พัฒนาการทางด้านสติปัญญา หมายถึงการที่บุคคลสามารถเข้าใจและปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้ ซึ่งการปรับตัวนี้มีมาแต่แรกเกิดและพัฒนาต่อเนื่องกันตามวัยจนถึงผู้ใหญ่ โดยพัฒนาการทางสมองจะสูงเกือบเท่าผู้ใหญ่ และเข้าใจกฎเกณฑ์ทางสังคมได้ดีขึ้น มีความสามารถในการใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา รวมถึงมีการพัฒนาด้านความคิดเป็นไปอย่างรวดเร็ว เพียงแต่ขาดประสบการณ์ซึ่งทำให้ไม่สามารถใช้ความเข้าใจนั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่ควร และเพียเจต์ (Piaget) กล่าวว่า วัยรุ่นซึ่งมีช่วงอายุตั้งแต่ 11-15 ปีเป็นต้นไป มีพัฒนาการทางสติปัญญาอยู่ในขั้นปฏิบัติการด้วยนามธรรม (Formal operational stage) สามารถตั้งสมมุติฐานหรือทำนายสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นได้ ใช้เหตุผลทดสอบสมมุติฐานได้ สามารถวิเคราะห์ปัญหาอย่างมีระบบระเบียบ คำนึงถึงหลักความจริง และแก้ปัญหาในทางที่เป็นไปได้ แบบแผนของความคิดจะสัมพันธ์ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งเป็นความคิดแบบผู้ใหญ่ (Piaget and Inhelder, 1971, pp. 132-136) การรู้จักคิด ความเข้าใจของวัยรุ่นขยายออกไปมากกว่าเด็กระดับประถมศึกษา โดยวัยรุ่นตอนต้น เริ่มมีความคิดแบบนามธรรม แต่ความสามารถยังอยู่ในขอบเขตจำกัดมีการพัฒนาความสามารถในการคิดแบบนามธรรมเพิ่มขึ้น สามารถที่จะรวมปัจจัยหรือองค์ประกอบต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา และวัยรุ่นตอนปลายสามารถสร้างความคิดแบบนามธรรม มองปัญหาได้กว้าง สามารถที่จะรวมหรือแยกองค์ประกอบต่าง ๆ ในการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานหรือแก้ปัญหา ความสามารถทางสติปัญญา หรือความคิดความเข้าใจเพิ่มขึ้นในเรื่องราวต่าง ๆ ทุกด้านของชีวิต (Foster, Hunsberger and Anderson, 1989, p. 359; Servonsky and Opas, 1987, pp. 250-251; Whaley & Wong, 1991, p. 591)

จะเห็นว่าเมื่อเด็กก้าวสู่ความเป็นวัยรุ่นแล้วจะเริ่มมีพัฒนาการในทุกด้าน คือ ร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นตัวของตัวเอง ตลอดจนมีความคิด

แบบนามธรรมมากขึ้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อวัยรุ่นมากที่สุด ก็คือ ตัวบุคคล เช่น พ่อ แม่ ครู เพื่อน และบุคคลอื่น ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ฉะนั้นการเสริมสร้างพัฒนาการที่ดีของวัยรุ่น จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ดังนี้ (จรรยา สุวรรณทัต, 2533, น. 174-183)

1. ครอบครัว เป็นระบบย่อยที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญมากที่สุดในสังคมและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเด็ก พร้อมทั้งมีบทบาทการอบรมสั่งสอนด้านต่าง ๆ มากมาย ครอบครัวจึงมีบทบาทในการส่งเสริมพัฒนาการ กล่าวคือหากมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันในครอบครัว มีความรัก ความอบอุ่น ความห่วงใยซึ่งกันและกัน ตลอดจนการอบรมเลี้ยงดูของพ่อแม่ที่เหมาะสม ซึ่งถือเป็นแบบอย่างที่ดีแล้วย่อมจะเป็นสิ่งเอื้อต่อพัฒนาการของเด็กที่จะเป็นวัยรุ่น นอกจากนี้ครอบครัวยังทำหน้าที่เกี่ยวกับการสร้างค่านิยมของเด็ก ซึ่งมีผลกระทบต่อรสนิยม (Taste) ความนิยมการบริโภค (Consumption preference) และรูปแบบการดำเนินชีวิต (Life-style)

2. กลุ่มเพื่อน มีอิทธิพลต่อวัยรุ่นทั้งทางที่ดีและไม่ดี ถ้าวัยรุ่นอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่มีเจตคติที่ดีต่อการเรียน ก็จะถูกชักจูงกันไปในทางที่ดี เอาใจใส่แสวงหาความรู้เพิ่มเติม ซึ่งเป็นส่วนที่ช่วยส่งเสริมพัฒนาการ และกลุ่มเพื่อนยังช่วยสอนให้รู้จักอำนาจที่ไม่ใช่แบบส่วนตัว ทำให้เกิดการเรียนรู้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากการมีส่วนร่วมด้วย ถ้าฝ่าฝืนจะถูกกีดกันออกจากกลุ่ม แต่ถ้าอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่มีเจตคติที่ไม่ดีต่อการเรียน ก็อาจถูกชักจูงไปในทางที่ไม่ดี รวมถึงการถ่ายทอดระเบียบวิธี และคุณค่าที่ผู้ใหญ่ไม่ต้องการ เช่น หนีโรงเรียน เทียวเตร่ ดื่มสุรา ติดยาเสพติด ซึ่งเป็นผลเสียต่อการเรียนและสุขภาพได้

3. สื่อมวลชน ในปัจจุบันมีหลายรูปแบบทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ จึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่วัยรุ่นได้รับมากในชีวิตประจำวัน เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่มีความตื่นตัวต่อการรับข่าวสารทางสังคม จึงมีโอกาสได้รับความรู้และข่าวสารทางสื่อมวลชนมากกว่าวัยอื่น ๆ แต่สื่อมวลชนก็มีอิทธิพลต่อวัยรุ่นทั้งในแง่บวกและแง่ลบ กล่าวคือ ถ้าเนื้อหานั้นมีประโยชน์ ความรู้ สร้าง ทศนคติที่ดี สื่อนั้นก็จะมีอิทธิพลในแง่บวก และส่งเสริมพัฒนาการด้วย และในทางกลับกันหากเนื้อหานั้นแสดงถึงความก้าวร้าว ยั่วยุทางอารมณ์แล้ว สื่อนั้นก็จะมีประโยชน์ต่อตัวบุคคลแล้ว ยิ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อวัยรุ่นและสังคมอีกด้วย

จากแนวคิดในเรื่องพฤติกรรมของวัยรุ่นที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า วัยรุ่นเป็นวัยที่กำลังจะก้าวไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ และเป็นวัยที่อยากรู้อยากทดลองของที่แปลกใหม่ มีความทันสมัย รวมทั้งยังต้องการให้เป็นที่ยอมรับในสังคมโดยเฉพาะในหมู่เพื่อน เพราะเพื่อนจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของวัยรุ่นช่วงนี้เป็นอย่างมาก

ความต้องการของวัยรุ่น

ความต้องการของวัยรุ่นหากจะพิจารณาตามขั้นตอนพื้นฐานแล้ว จะเห็นว่าวัยรุ่นมีความต้องการที่เด่น ๆ ต่อไปนี้ ความต้องการอิสระ วัยรุ่นไม่ยอมให้ผู้ปกครองยุ่งกับกิจกรรมส่วนตัวของเขานัก เขาอยากเป็นตัวของตัวเอง มีความต้องการที่จะหลุดพ้นจากการควบคุมบังคับของผู้ใหญ่ เพราะเชื่อว่าอิสระทำอะไรได้ตั้งใจคือ ลักษณะของความเป็นผู้ใหญ่เนื่องจากมีความต้องการด้านนี้สูง วัยรุ่นจึงมีความรู้สึกไวมากต่อการถูกกีดกันในเรื่องอิสรภาพ (ลัดดา วงศ์สุทธีรัตน์, 2542, น. 27-28)

1. ความต้องการมีหน้าที่รับผิดชอบ วัยรุ่นต้องการคำยกย่องทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยเฉพาะจากเพื่อน ต้องการความรู้สึกถึงความสำคัญของคนที่ได้รับมอบหมายมารับผิดชอบ เพราะจะได้มาซึ่งความรู้สึกต่อตนดีขึ้น มีความมั่นใจในตนมากขึ้น และรู้สึกว่าเป็นที่สนใจของเพื่อน ๆ ด้วย

2. ความต้องการการรวมกลุ่ม เป็นความต้องการสูงเพราะการรวมกลุ่มของวัยรุ่นเป็นวิถีทางที่เด็กได้รับการสนองตอบความต้องการหลายประการ เช่น ความรู้สึกอบอุ่น การได้รับความยกย่องการเปรียบเทียบเพื่อเรียนรู้ทั้งเกี่ยวกับการค้นหาตนเองกับการเรียนรู้สังคม

3. ความต้องการมีประสบการณ์แปลกใหม่ ไม่ชอบจำเจ ชอบทดลอง ยิ่งเป็นสิ่งที่ต้องห้ามยิ่งอยากทดลอง ฉะนั้นระยะนี้เด็กชอบฝ่าฝืนกฎระเบียบเป็นเหตุหนึ่งที่ไว้ให้เด็กอยากลองยาเสพติด ประพฤติผิดทางเพศ ต่อด้านกฎเกณฑ์ทางสังคม ฯลฯ

4. ความต้องการความรู้สึกมั่นคง อบอุ่นและปลอดภัย เพราะเด็กมีอารมณ์อ่อนไหวและเปลี่ยนแปลงง่าย สับสนและลังเลง่าย จึงมีความต้องการด้านนี้สูง ทั้งจากครอบครัวและเพื่อนฝูง

5. ความต้องการมีความสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม ในตอนแรกส่วนใหญ่ไม่ได้สนใจเฉพาะเจาะจงที่บุคคลใด สนใจเพื่อนต่างเพศเป็นส่วนรวม เพราะต้องการเรียนรู้เรื่องความแตกต่างระหว่างเพศและบทบาททางเพศด้วย

6. ความต้องการความถูกต้องยุติธรรม วัยรุ่นคิดอย่างมีอุดมคติว่าความยุติธรรมเป็นลักษณะหนึ่งของความเห็นผู้ใหญ่ จึงให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อความถูกต้องยุติธรรมและอยากทำอะไรหลายอย่างเพื่อความยุติธรรม ทั้งในแง่ส่วนบุคคลและสังคม

7. ความต้องการความมั่งคั่งทางร่างกาย ความมั่งคั่งเป็นแรงจูงใจสำคัญสำหรับวัยรุ่นทั้งหญิงชาย เพื่อดูความมั่งคั่งตามบทบาทต่าง ๆ ทางเพศที่สังคมกำหนดไว้

ความสนใจของวัยรุ่น

ความสนใจของวัยรุ่น ความหมายโดยทั่วไปของความสนใจมีฐานมาจากความต้องการของบุคคลตามความปรารถนาและตามแรงผลักดันของบุคคล วัยรุ่นจะสนใจเกี่ยวกับตัวเองมาก เรื่องแฟชั่น เสื้อผ้า ทรงผม ฯลฯ โดยทั่วไปความสนใจของวัยรุ่นมีลักษณะแปรเปลี่ยนไปง่าย ๆ สนใจเป็นพัก ๆ และจะเบี่ยงเบนความสนใจในวิถีทางต่าง ๆ อยู่เสมอ ภาพในช่วงระยะเวลาอันสั้น เมื่อใดก็ตามที่เด็กไม่สามารถแสดงออกในชีวิตที่เป็นจริงได้ ก็มักจะแสดงออกในรูปของการผ่นกลางวันตามความปรารถนาและจินตนาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่ควรสนใจ และจะได้ช่วยเด็กให้เข้าใจตนเองดีขึ้น และแนะแนวให้พัฒนาไปในทางที่สร้างสรรค์ได้ ลักษณะความสนใจของวัยรุ่นมีขอบข่ายกว้างขวางและไม่ลึกซึ้งมาก เพราะยังไม่เข้าใจตนเองและยังเป็นระยะลองผิดลองถูก เป็นระยะเปลี่ยนแปลงบทบาทของชีวิต ความสนใจของวัยรุ่นยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ อีก เช่น บุคลิกภาพ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสิ่งแวดล้อมรอบตัว บุคคลที่เด็กชื่นชอบ ฯลฯ ซึ่งความสนใจของวัยรุ่น มีดังต่อไปนี้ คือ (ลัดดา วงศ์สุทธิรัตน์, 2542, น. 29)

1. ความสนใจในตัวเอง วัยรุ่นจะสนใจตัวเองมาก รักสวยรักงาม การแต่งกายก็ต้องพิถีพิถันหรือให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนฝูง หรือละครดารา โดยเฉพาะให้เพศตรงข้ามสนใจ จะสนใจแฟชั่นมาก ใช้เวลาแต่งตัวค่อนข้างนาน

2. ความยอมรับนับถือผู้ใหญ่ วัยรุ่นจะให้ความสำคัญต่อผู้ใหญ่น้อยลง มักมีความคิดว่าผู้ใหญ่มีความคิดที่ล้าหลังไม่ทันสมัย และเห็นว่าความคิดของตนถูกต้องกว่า ถ้าผู้ใหญ่ไม่เข้าใจถึงธรรมชาติของวัยรุ่นก็อาจโกรธ เช่น หาวว่าดูถูกพ่อแม่ ครู อาจารย์ แล้วอาจดูว่ารุนแรง ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงตามมาได้

3. ความอยากเป็นตัวของตัวเอง และอยากมีอิสระ วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการเป็นตัวของตัวเองมาก และมีความต้องการรับผิดชอบตัวเอง ผู้ใหญ่ควรค่อย ๆ ปล่อยให้วัยรุ่นมีอิสระมากขึ้นอย่างเหมาะสม ไม่บังคับหรือมีกฎระเบียบมากเกินไป ควรให้วัยรุ่นสามารถหัดตัดสินใจในขอบเขตที่เหมาะสม วัยรุ่นต้องการความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองอย่างมาก บางครั้งจะแยกตัวไปจากบิดามารดาเพื่อไปสู่ความเป็นตัวของตัวเอง เช่น ขอไปอยู่หอพักแทนการอยู่บ้าน บางครั้งความต้องการมีมาก จนมีการต่อต้านความคิด และการกระทำของผู้ใหญ่

4. การค้นหาตัวเอง เนื่องจากต้องเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า วัยรุ่นจะมองว่าตัวเองต้องการเป็นคนอย่างไรในอนาคต บทบาทของตัวเองจะเป็นอย่างไร จะมีอาชีพอะไร บทบาทของตัวเองในฐานะผู้ใหญ่จะเป็นอย่างไร ความรู้สึกมั่นใจในตนเอง จะเกิดขึ้นได้เมื่อวัยรุ่นรู้สึกว่าตัวเองมีความสามารถในงานที่ได้รับมอบหมาย หรือรับผิดชอบ คือ ประสบความสำเร็จในสิ่งที่

ต้องการทำ ฉะนั้น วัยรุ่นไม่ควรได้รับมอบหมายงานที่ยากเกินความสามารถ เพราะเมื่อทำไม่สำเร็จแล้ว อาจเกิดความรู้สึกว่าตนเป็นคนไม่มีความสามารถได้ ซึ่งอาจเป็นปมด้อยติดตัวไป ถ้าต้องประสบความล้มเหลวบ่อย ๆ จนทำให้เขากลายเป็นคนขาดความมั่นใจในตัวเองได้

5. การคบเพื่อน ในวัยรุ่นเพื่อนมีอิทธิพลมาก เพราะวัยรุ่นต้องการเป็นที่ยอมรับของเพื่อน จึงมักเอาอย่างและทำตามค่านิยมของเพื่อน เวลามีปัญหาอะไรวัยรุ่นมักจะปรึกษากันเองค่อนข้างมาก ถ้าคบเพื่อนดีมีกิจกรรมที่เหมาะสมก็จะเป็นผลดีต่อตัววัยรุ่นและสังคม ถ้าคบเพื่อนที่เกเรมีความประพฤติไม่เหมาะสมก็อาจพาไปให้เสียได้ ฉะนั้น ก่อนถึงวัยรุ่น เขาควรจะเป็นคนที่สามารถแยกแยะได้ว่าควรคบคนแบบใดเป็นเพื่อน

6. ชอบเพื่อน วัยรุ่นมักมีความเพื่อนค่อนข้างมาก เด็กหญิงมักเขียนบันทึกประจำวัน เด็กชายมักพูดโทรศัพท์บ่อย ๆ นาน ๆ ซึ่งพ่อแม่มักไม่พอใจที่ใช้เวลาไปกับโทรศัพท์นาน ๆ บางครั้งถึงกับทะเลาะกับวัยรุ่นเรื่องการใช้โทรศัพท์บ่อย ๆ หรือพยายามจะควบคุมการใช้โทรศัพท์ของวัยรุ่น ความจริงถ้าวัยรุ่นใช้โทรศัพท์แล้วไม่กระทบต่อการใช้ชีวิตประจำวันและการเรียน พ่อแม่ก็ไม่ควรห้ามมาก เพราะลูกวัยรุ่นมีเรื่องมากที่ต้องปรึกษาพูดคุยกับเพื่อน ไม่อย่างนั้นแล้ว เขาต้องไปอยู่ด้วยกันตามที่ที่ไม่เหมาะสม เช่น ศูนย์การค้า สถานบันเทิง

7. สนใจสังคม วัยรุ่นจะมีความคิดเกี่ยวกับส่วนรวมและสังคม ชอบการเสียสละและเห็นประโยชน์ของคนอื่นเป็นที่ตั้ง และมักเกิดความรู้สึกไม่พอใจในสังคมที่ไม่สมบูรณ์แบบอย่างที่เราควรจะเป็น หรือ ความไม่ยุติธรรมต่าง ๆ เช่นกรณี 14 ตุลาคม 2516 หรือ 6 ตุลาคม 2519 วัยรุ่นที่เป็นนักศึกษามีส่วนช่วยการเปลี่ยนแปลงในครั้งนั้นอย่างมาก

8. ความสนใจเรื่องเพศ การเปลี่ยนแปลงทางกายของระบบสืบพันธุ์ ทำให้เกิดความสนใจทางเพศ ความประพฤติทางเพศของวัยรุ่นได้รับอิทธิพลจากครอบครัวที่วัยรุ่นนั้นเติบโตมา ว่าครอบครัวเป็นแบบอย่างที่ดีและเหมาะสมเพียงไร วัยรุ่นควรจะมีความรู้สึกว่าตนเองมีความปกติ มีความสามารถ และมีอิสระเรื่องทางเพศ และควรมีความรู้สึกว่าเรื่องเพศเป็นเรื่องความสุขตามธรรมชาติ รวมทั้งสามารถพูดคุยหาความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติทางเพศเมื่อต้องการ อีกทั้งมีความเข้าใจว่า เพศสัมพันธ์นั้น เป็นความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดพิเศษระหว่างมนุษย์ที่มีความรักต่อกัน คือเป็นการแสดงออกของความรัก ระหว่างชายหญิงที่รักกัน และจะมีเพศสัมพันธ์ได้ต่อเมื่อ ทั้งสองคนมีความสามารถรับผิดชอบต่อเพศสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งเหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณีของสังคมหรือไม่ การมีทัศนคติต่อเพศสัมพันธ์แบบนี้จะช่วยป้องกันพฤติกรรมสำส่อนทางเพศได้

9. สนใจในการศึกษา วัยรุ่นโดยขั้นตอนการพัฒนามีความต้องการจะเรียนรู้และเพิ่มความสามารถของตน ฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นวิธีทางสำคัญที่เขาจะใช้เป็นรากฐานแสดงความสามารถ แต่ความสนใจทางด้านนี้จะมีมากน้อยขึ้นอยู่กับการสนับสนุนของครอบครัว ทั้งทางฐานะ

ทางเศรษฐกิจและค่านิยมทางการศึกษาของครอบครัว รวมทั้งขึ้นอยู่กับเพศและระดับสติปัญญาของวัยรุ่นด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของวัยรุ่น

พฤติกรรมที่เป็นปัญหา

เสรี วงษ์มณฑา (2548, น. 27-28) กล่าวว่า พฤติกรรมของวัยรุ่นไทยที่น่าเป็นห่วงมากคือพฤติกรรมที่ขาดความรับผิดชอบ ขาดจิตสำนึกในสิ่งชั่วดี หมกมุ่นในสิ่งที่ชั่วร้ายทั้งปวง ไม่ว่าจะเป็นพนันบอล สื่อบลามก เพศสัมพันธ์ เทียวเตร่กลางคืน ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย นอกจากนี้ มีสิ่งที่ไม่เหมาะสมรอบตัวเยาวชน อาทิ ลัทธิปัจเจกชนนิยม และสิทธิมนุษยชน อิทธิพลของสื่อ จากการที่สิทธิมนุษยชนและปัจเจกชนนิยม คือความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้หลาย ๆ คนต่อต้านการควบคุม และมองว่าการควบคุมคือ การลิดรอนสิทธิมนุษยชน ดังนั้นการจัดระเบียบสังคม จะต้องใช้กฎหมายขนบธรรมเนียมประเพณี จริยธรรม ศีลธรรม ร่วมกัน

สุภา มาลากุล ณ อยุธยา (2545, น. 8) ได้จัดกลุ่มพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของเด็กและวัยรุ่นออกเป็น 7 กลุ่มดังนี้

1. เป็นผู้มีปัญหาเรื่องการเรียน ได้แก่ เรียนไม่ได้ ไม่ชอบเรียน ไม่อยากเรียน หนีโรงเรียน การเรียนอยู่ในระดับน่าเป็นห่วง ทำตัวเป็นปัญหา ไม่ทำการบ้าน เป็นต้น
2. มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ได้แก่ ไม่ประพฤติตามกฎเกณฑ์โรงเรียน เกเร ก้าวร้าว ทะเลาะวิวาท ลักขโมย พุดบด หนีออกจากบ้าน ดิตยาเสพยาเสพติด เล่นการพนัน เป็นต้น
3. ผู้ที่มีนิสัยไม่เหมาะสม ได้แก่ การกระทำบางอย่างที่ก่อให้เกิดความรำคาญแก่ผู้อื่น ได้แก่ แคะ แกะ เกา กัดเล็บ เป็นต้น
4. ผู้ที่มีความประพฤติเชิงประสาทอ่อน ได้แก่ มีอาการหวาดหวั่น หวาดกลัว ไม่กล้าตัดสินใจเอง เป็นต้น
5. ผู้ที่มีบุคลิกภาพเอนเอียง ได้แก่ เก็บตัว ถอยหนี แยกตัว ไม่เข้ากลุ่ม เป็นต้น
6. ผู้ที่มีความเจ็บป่วยทางกายที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะภายใน เช่น โรคระบบทางเดินอาหาร ระบบหายใจ หรือมีโรคประจำตัว
7. ผู้ที่มีอาการโรคจิตประสาท

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2545, น. 116) กระทรวงมหาดไทยได้มีการกำหนดความประพฤติที่ไม่สมควรแก่วัยเด็กในนโยบายแผนพัฒนาเยาวชนระยะยาวไว้ 10 ประเภท ดังนี้

1. เด็กที่ประพฤติส่อไปในทางเกเรหรือเที่ยวเตร่ในที่สาธารณะ

2. เด็กที่มั่วสุมและก่อความเดือดร้อนรำคาญให้แก่ชาวบ้านและผู้สัญจรไปมา
3. เด็กที่ขอลานหรือทำการที่ส่อไปในทางขอลาน
4. เด็กที่เล่นการพนันหรือมั่วสุมในวงการพนัน
5. เด็กที่เสพสุรา สูบบุหรี่ หรือยาเสพติดให้โทษ หรือของมีนเมาอย่างอื่น หรือเข้าไปในสถานที่จำหน่ายสุราเพื่อเสพหรือซื้อ
6. เด็กที่เข้าไปในโรงรับจำนำ สถานบริการ หรือสถานการค้าประเวณี เว้นแต่เป็นผู้อยู่อาศัย
7. เด็กที่ประพฤติตนทำนองชั่วสาวในที่สาธารณะ
8. เด็กที่ไม่เรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษา ตามกฎหมายว่าด้วยประถมศึกษา
9. เด็กที่เที่ยวเตร่ในเวลากลางคืน คือ ระหว่างเวลา 22.00-04.00 น. ของวันรุ่งขึ้น เว้นแต่ไปกับบิดามารดาหรือผู้ปกครอง
10. เด็กที่หลบหนีจากสถานแรกรับเด็ก หรือสถานสงเคราะห์เด็ก

สาเหตุของพฤติกรรมที่เป็นปัญหา

1. บทบาทสำคัญในการสร้างแบบฉบับของความประพฤติและอารมณ์ของเด็กเริ่มจากในครอบครัว การขาดสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลในครอบครัวทำให้เกิดการปรับตัวอย่างผิด ๆ เด็กไม่มีความพอใจ เหนื่อยหน่าย ท้อแท้ แต่ก็ต้องการให้ความปรารถนาได้รับผลสมใจ ทำให้หาทางออกในรูปต่าง ๆ ครอบครัวจีนนั้นมีความผูกพันระหว่างบุคคลในครอบครัวอย่างแน่นหนา เดิมมีปู่ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา อยู่ด้วยกัน แต่ในปัจจุบันลักษณะของเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนไปเกิดความไม่เข้าใจระหว่างคนแก่กับเด็ก เด็กจีนได้รับการอบรมแบบใหม่มาทางตะวันตก ความประพฤติทำที่ต่อผู้สูงอายุในบ้านผิดแปลกไป ขัดกับวัฒนธรรมเดิม ผู้ใหญ่ยังไม่เข้าใจความประพฤติของเด็กที่เปลี่ยนแปลงไป
2. ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคยมีความรู้สึกผูกพันกับลูกหลาน ผู้คนที่อยู่ร่วมกัน เกิดมีความรู้สึกที่เด็กสมัยใหม่ไม่มีความเห็นใจ หรือเอาใจใส่ต่อคนที่อยู่ร่วมกันในครอบครัวเช่นที่เคยยึดถือปฏิบัติมา
3. ชีวิตในวัยเด็กเคยถูกบังคับให้อยู่ในกรอบประเพณีเดิม เมื่อได้มาพบกับชีวิตอีกแบบหนึ่งของตะวันตกซึ่งต่างมีอิสระในความนึกคิดและการกระทำ เด็กก็เกิดความตื่นตัวต่อการเปลี่ยนแปลง พอใจในชีวิตอิสระนั้น
4. หนังสือต่าง ๆ ที่ได้อ่านปลูกให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็น และเอาแบบอย่างทำให้เกิดความสับสน ไม่อาจตัดสินใจได้ว่าอะไรถูก อะไรผิด จนกว่าจะมีประสบการณ์จากผลที่ได้ “ลองดู”
5. ที่สำคัญคือชีวิตในปฐมวัยของเด็ก ที่แม่ต้องออกไปทำงานเพื่อช่วยค่าครองชีพ ทำให้ต้องทอดทิ้งลูก การพุ่มพักเอาใจใส่ด้วยความรัก ความใกล้ชิดก็ย่อมลดน้อย หรือขาดไปและ

การอยู่รวมกันแบบครอบครัวใหญ่ที่มี พี่ ป้า น้ำ อา ช่วยดูแลเด็ก ๆ ก็เป็นไปได้แต่อย่างแต่ก่อน เพราะค่าครองชีพสูง ที่อยู่อาศัยจำกัดคน ฉะนั้นจึงมีได้เพียง พ่อ แม่ ลูก เมื่อพ่อแม่ออกจากบ้าน ก็ต้องทิ้งลูกไว้ตามลำพัง จึงพบว่าเด็กเที่ยวเตร่อยู่ตามถนนโดยลำพังมีใช้น้อย

6. ในระยะที่เด็กถึงเวลาเข้าโรงเรียน พวกเด็กที่มาจากครอบครัวซึ่งมีรายได้น้อย สถานะทางสังคมต่ำก็อาจไม่มีโอกาสเข้าเรียน อาจเพราะพ่อแม่ต้องการส่งลูกไปหางานเล็ก ๆ น้อย ๆ ช่วยให้มีรายได้เพิ่มขึ้น หรือช่วยดูแลน้องเล็ก ๆ อยู่ที่บ้าน และไม่มีกฎหมายบังคับให้ส่งเด็กเข้าโรงเรียน

7. แม้ว่าเด็กเข้าโรงเรียน การสอน ครูก็อาจจะไม่เข้าใจเด็กซึ่งมาจากฐานะทางวัฒนธรรมและสังคมที่แตกต่างกัน เด็กและครูต่างก็เหนื่อยหน่ายซึ่งกันและกัน เด็กอาจจะรับเอาสิ่งที่ครูสอนไปอย่างเคลือบแคลง เพราะขาดความสัมพันธ์กับครู เนื่องจากมีนักเรียนมากด้วยกัน อาจถูกบิดามารดา ขาดความรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ไม่เชื่อถือบิดามารดาเช่นที่เคย แล้วเริ่มตีตัวออกห่างจากบิดามารดา ความคิดอ่านที่รับมาจากบิดามารดากับที่ได้รับจากครูแตกต่างกัน ทำให้เด็กเกิดความขัดข้องใจ ไม่มีความเชื่อมั่นพอที่จะสร้างบุคลิกภาพให้เป็นแบบหนึ่งแบบใดโดยแน่นอน เพราะไม่รู้ว่าจะเชื่อสิ่งใดถูกสิ่งใดผิด หรือควรรับเพียงใด

8. เข้าในระยะวัยรุ่น ได้พบชีวิตนอกบ้านมากขึ้น อารมณ์ในวัยนี้หวั่นไหวได้ง่าย อารมณ์แสดงออกรุนแรง ความเหนื่อยหน่ายท้อแท้ยิ่งมากขึ้น พร้อม ๆ กับที่มีวัฒนธรรมตะวันตกแทรกเข้ามาในความคิดนึกแต่ขนบธรรมเนียมเก่าทางบ้านเด็กก็ยังคงรับ เด็กขาดความสามารถที่จะประเมินประนีประนอม ระหว่างความคิดเห็นจากครูกับความคิดเห็นของบิดามารดาญาติผู้ใหญ่ ความคิดวุ่นวายนี้เกิดกับเด็กที่มาจากครอบครัวทุกระดับ ไม่ว่าครอบครัวที่มีฐานะดีหรือยากจน

จากข้อความข้างต้นนี้ สามารถสรุปได้ว่าพฤติกรรมที่เป็นปัญหานั้นเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาพ เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากบุคลิกภาพที่ไม่ปกติ และเป็นพฤติกรรมที่อาจก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่สนับสนุนในเรื่องนี้ของกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ หรือ สสส. (2550) เกี่ยวกับพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นถึงระดับปริญญาตรีทั่วประเทศประมาณ 5,200,000 คน พบว่ามีการดื่มแอลกอฮอล์ร้อยละ 32.7 ทะเลาะวิวาท ร้อยละ 31.5 ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ร้อยละ 28.8 เที่ยวสถานบันเทิง ร้อยละ 26.9 เล่นการพนัน ร้อยละ 15.7 สูบบุหรี่ ร้อยละ 11.7 และใช้ยาเสพติด ร้อยละ 1.7 ซึ่งจากพฤติกรรมดังกล่าวนี้เป็นพฤติกรรมเสี่ยงที่อาจทำให้เกิดปัญหาตามมาในอนาคต

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรม

ความหมายของการอบรมเลี้ยงดู

ศรีรัตน ชัยอนันต์ (2546, น. 24) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดู หมายถึง การที่บิดามารดา ปฏิบัติต่อเด็ก โดยการให้คำแนะนำสั่งสอนดูแลให้ความช่วยเหลือคุ้มครอง ให้ความรัก ความอบอุ่น และตอบสนองความต้องการทางกาย วาจา และใจเพื่อให้เด็กมีชีวิตอยู่ และเจริญเติบโตเป็น สมาชิกที่ดีของสังคม ตามความมุ่งหวัง นอกจากนี้ การอบรมเลี้ยงดูยังเป็นกระบวนการในการพัฒนา บุคลิกภาพของบุคคล เป็นเรื่องของการถ่ายทอด ความคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติของแต่ละครอบครัว

รติชน พียรยสร์ (2543, น. 30) กล่าวว่า การอบรมเลี้ยงดูสามารถแยกออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การอบรม หมายถึง การแนะนำสั่งสอนให้ความรู้ ให้แนวคิด แนวปฏิบัติ ถ่ายทอดบุคลิกภาพ ค่านิยม ตลอดจนการทำตัวเป็นตัวอย่างให้เด็กมีลักษณะนิสัยที่พึงประสงค์ และการเลี้ยงดู หมายถึง การดูแลในเรื่องอาหาร ดูแลสุขภาพ ดูแลความเป็นอยู่ เพื่อสนองความต้องการของเด็ก เลี้ยงดู ส่งเสริมให้เด็กมีพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ตามวัยอันเหมาะสม

Shapiro (1997 อ้างถึงใน ศรีรัตน ชัยอนันต์, 2546, น. 11) ได้ให้ความหมาย การอบรมเลี้ยงดูว่า หมายถึง การที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองปฏิบัติต่อเด็กโดยการให้คำแนะนำ สั่งสอน ให้ความช่วยเหลือ คุ้มครอง ให้ความรักความอบอุ่น และตอบสนองความต้องการทางกาย และทางใจเพื่อให้เด็กมีชีวิตอยู่และเจริญเติบโตในทุก ๆ ด้าน และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การอบรมเลี้ยงดู หมายถึงการที่ผู้ใหญ่ในครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย บิดา มารดา และบุคคลอื่น ๆ ปฏิบัติต่อเด็ก เพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นของเด็กทั้งทางร่างกาย และจิตใจ เพื่อให้เด็กมีสุขภาพทางกาย และ สุขภาพทางจิตที่ดี และยังให้การแนะนำ สิ่งแวดล้อม รอบตัว ฝึกอบรมให้เด็กมีพฤติกรรมที่เหมาะสม

รูปแบบของการอบรมเลี้ยงดู

มีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดู และได้เสนอรูปแบบของการอบรมเลี้ยงดูไว้ หลายท่าน เช่น

Rogers (1972, p. 110) ได้แบ่งรูปแบบของการอบรมเลี้ยงดูเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย หมายถึง การอบรมเลี้ยงดูที่ทำให้รู้สึกได้ว่า ได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรม ได้รับความรักความอบอุ่น รับฟังเหตุผลยอมรับความสามารถ

ความคิดเห็น ให้ความร่วมมือตามโอกาสอันสมควร ได้รับผิดชอบในเรื่องส่วนตัว และมีอิสระตามความเหมาะสม

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย หมายถึง วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ทำให้รู้สึกว่าคุณเองถูกเกลียดชัง ไม่ได้รับการเอาใจใส่ ตลอดจนไม่ได้รับคำแนะนำช่วยเหลือจากบิดามารดา หรือผู้ปกครองเท่าที่ควร ปล่อยให้ทำอะไรตามใจ และไม่สนใจว่าจะทำอะไร ที่ไหน อย่างไร ไม่ได้รับการสนับสนุน หรือคำแนะนำจากผู้เลี้ยงดู มักใช้วิธีวิจารณ์ตำหนิลงโทษที่รุนแรง และปราศจากเหตุผลไม่ให้ความสนิทสนมเป็นกันเอง และปล่อยปละละเลยตามความเป็นอยู่

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน หมายถึง วิธีการอบรมเลี้ยงดูที่ทำให้รู้สึกว่าคุณไม่ได้รับอิสระเท่าที่ควร ถูกบังคับให้ทำตามกฎเกณฑ์ที่ได้ตั้งไว้ ต้องอยู่ในระเบียบวินัยไม่รับฟังเหตุผล ก้าวร้าวในเรื่องส่วนตัว ถูกควบคุมไม่ให้ได้รับความสะดวกในการกระทำที่ตนต้องการ คัดค้านป้องกันให้ความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา ไม่ได้ทำอะไรด้วยตนเอง ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความรู้สึกว่าคุณเป็นเด็กอยู่เสมอ

Baumrind (1976, pp. 291-328) ได้แบ่งลักษณะของการอบรมเลี้ยงดูออกเป็น 3 แบบ คือ

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบ เอาใจใส่ และให้เหตุผลแก่บุตร ตลอดจนฟังความคิดเห็นของบุตร

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบเผด็จการ เข้มงวดกวดขัน ไม่เชื่อ ไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นของบุตรใช้เหตุผลของบิดามารดาฝ่ายเดียว

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยตามสบาย ไม่กวดขันบุตร ปล่อยให้บุตรทำสิ่งต่าง ๆ ได้ตามใจชอบ ไม่ให้ความสนใจบุตร ไม่มีการให้เหตุผลในการอบรมเลี้ยงดู

Baldwin, Kalhorn and Breeze (1970, pp. 53-60) ได้ทำการศึกษาค้นคว้าและสรุปเกี่ยวกับการแบ่งลักษณะของการอบรมเลี้ยงดูโดยมองที่ครอบครัว หรือพื้นฐานทางบ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชนิด ได้แก่

1. บ้านที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย หมายถึง การที่บิดามารดาให้อิสระเสรีแก่บุตรพอสมควร ไม่ว่าจะเป็นการพูดจา ความประพฤติหรือการตั้งกฎเกณฑ์ที่ใช้กับบุตร จะเน้นหนักไปทางด้านการสนองความต้องการ และธรรมชาติของเด็ก เด็กจะมีอิสระเสรีในขอบเขตที่กำหนด และถ้าเด็กฝ่าฝืนที่บิดามารดาวางไว้ เด็กจะถูกลงโทษเป็นครั้งคราว

2. บ้านที่มีการปกครองแบบอิตาเลียนแบบ หมายถึง ลักษณะที่บิดามารดาตั้งกฎการกระทำของเด็กแทบทุกชนิด เด็กจะต้องพยายามรักษาระเบียบวินัยอย่างเข้มงวด การฝ่าฝืนกฎเกณฑ์นับเป็นความผิดที่รุนแรง

3. บ้านที่มีการปกครองแบบไม่มีกฎเกณฑ์ หมายถึง ลักษณะที่บิดามารดาจะไม่มี การตั้งกฎข้อบังคับใด ๆ เด็กสามารถทำทุกสิ่งได้ตามความปรารถนา

Shapiro (1997, p. 25) ได้เสนอรูปแบบการอบรมเลี้ยงดูเป็น 3 รูปแบบดังนี้

1. การเลี้ยงดูแบบใช้อำนาจ คือ การที่บิดามารดา หรือผู้ปกครองตั้งกฎเกณฑ์ ข้อบังคับที่เข้มงวด และเผด็จการ มีความคาดหวังในตัวบุตรสูง บุตรเกิดความกดดันมีลักษณะ ไม่ไว้วางใจใคร ซึ่งอาจเป็นผลให้บุตรมองโลกในแง่ร้ายมีแต่การตำหนิ และวิพากษ์วิจารณ์ ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสังคมได้

2. การเลี้ยงดูแบบตามใจ คือการที่บิดามารดาเลี้ยงดู โดยทะนุถนอมจนเกินเหตุ ไม่มีการตั้งกฎเกณฑ์ หรือระเบียบใด ๆ ไม่ตำหนิหรือลงโทษเมื่อบุตรทำผิด บุตรจะกลายเป็นบุคคลเอา แต่ใจตัวเอง ก้าวร้าว ยึดความคิดของตนเองเป็นศูนย์กลางของความสนใจ มีอารมณ์อ่อนไหวง่าย ขาดความมั่นคงทางอารมณ์ รู้จักแต่การรับ ไม่รู้จักการให้ เกิดปัญหาในการปรับตัว

3. การเลี้ยงดูแบบให้เหตุผล เป็นการเลี้ยงดูที่บิดามารดารู้จักความพอดี ยึดหยุ่น ไม่เข้มงวดจนเด็กขาดศักยภาพในตนเอง หรือปล่อยจนเสียเด็ก ให้คำแนะนำเมื่อบุตรมีปัญหา แต่ไม่ควบคุม หรือออกคำสั่ง เมื่อบุตรทำความผิดจะชี้แจงและให้เหตุผล บุตรจะเป็นผู้นำและผู้ตาม ที่ดี ใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลมีความมั่นคงทางอารมณ์หนักแน่น ควบคุมอารมณ์และปรับตัวได้ดี

Seigelman (1965, pp. 163-172) ได้ศึกษาการอบรมเลี้ยงดูในเด็ก โดยใช้แบบสอบถาม Baonfenbrenner Parental Behavior Questionnaires (BFP) โดยให้เด็กตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดู ผลการศึกษาพบว่า มีเด็กได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบ่งออกเป็น 3 แบบ คือ

1. การอบรมเลี้ยงดูแบบให้ความรัก คือ การที่บิดามารดาแสดงความสัมพันธ์กับบุตรใน ลักษณะเอาใจใส่ รักใคร่ ให้ความอบอุ่น ยกย่องคุ้มครอง ให้เหตุผลมากกว่าการลงโทษ ให้คำชมเชย คำแนะนำสนับสนุน และช่วยเหลือแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่ดีที่สุด เป็นการให้ความสำคัญกับบุตร เป็นอันดับแรก โดยการให้สิ่งที่บุตรต้องการ และการให้ตรงตามพัฒนาการรวมทั้งการยอมรับ หรือ ยกย่องบุตรตามความสามารถของสติปัญญา ร่างกาย และอารมณ์ของบุตร ยินดีที่จะอยู่กับบุตร และการทำให้บุตรมีความเชื่อมั่นในตนเอง

2. การอบรมเลี้ยงดูแบบลงโทษ คือ การอบรมเลี้ยงดูที่ทำให้เด็กขาดความสุข รู้สึก ไม่ปลอดภัยทางอารมณ์ เกิดความวิตกกังวล รู้สึกชีวิตวุ่นวาย หดหู่ใจ ซึ่งอาจทำให้เกิดผลเสียแก่ พฤติกรรมผู้ถูกลงโทษในอนาคต ซึ่งถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

2.1 Symbolic-Love Punishment เป็นการลงโทษด้วยการทำให้บุตรเกิดความรู้สึก ผิด ละอายใจ ไม่มีความสุข เป็นการลงโทษทางจิตใจ บิดา มารดาทอดทิ้งบุตร แสดงความเฉยเมย และไม่ให้ความรักแก่บุตร ไม่พิจารณาความต้องการของบุตร

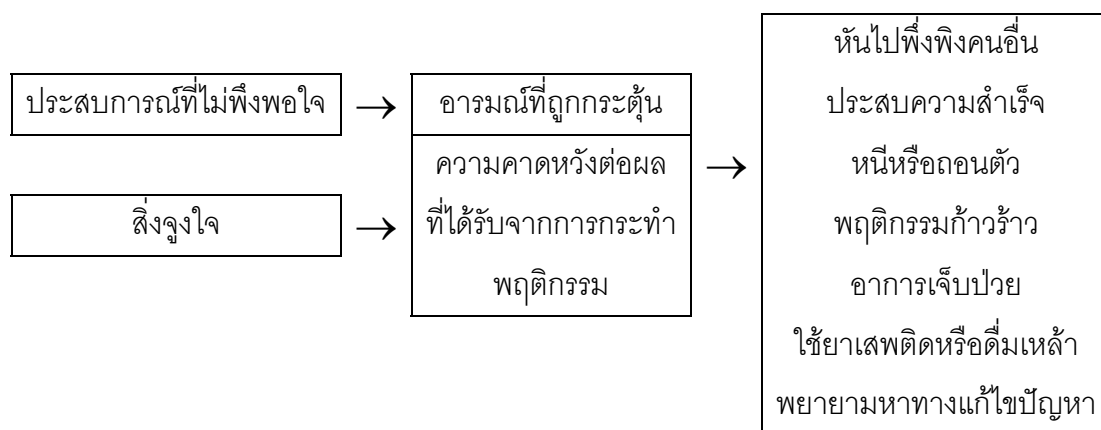
2.2 Direct-Object Punishment เป็นการลงโทษทางกาย ห้ามเล่นของเล่น ไม่ให้เที่ยว รวมทั้งการเจ็บปวดทางกาย การเสียเกียรติ ทำร้ายร่างกาย

3. การอบรมเลี้ยงดูแบบคาดหวังกับเด็ก เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับเด็ก ในลักษณะของการตั้งความหวังไว้ในตัวบุตรค่อนข้างสูง และขาดความยืดหยุ่นมีการควบคุมเรียกร้องเอากับบุตร เช่น ในด้านความสำเร็จ โดยบิดา หรือมารดาจะมีความรู้สึกผิดหวังเมื่อบุตรไม่สามารถปฏิบัติตามได้ตามที่คาดหวัง มักจะแสดงพฤติกรรมการควบคุม กำหนดขอบเขตให้บุตรกระทำตามด้วยความเชื่อว่าบุตรจะสามารถปฏิบัติตามได้อย่างเหมาะสม

จากการที่มีผู้ที่นิยามการอบรมเลี้ยงดูบุตรออกเป็นแบบต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นพบว่า มีหลายท่านได้เสนอรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการอบรมเลี้ยงดูที่ผู้ปกครองมีต่อเด็กใน 3 รูปแบบดังต่อไปนี้ คือ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย การอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย การอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน

ภาพที่ 2.2

การเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning)

ที่มา: Bandura, 1960, p. 82

ทฤษฎีที่เน้นความสำคัญของการเรียนรู้ และมีแนวคิดที่ว่าพฤติกรรมก้าวร้าวของบุคคล เกิดจากการเรียนรู้ เป็นผลมาจากการสังเกตพฤติกรรมผู้อื่น (Observation) หรือการเลียนแบบพฤติกรรมผู้อื่น (Imitation) และส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเสริมแรง (Reinforcement) ว่า พฤติกรรมก้าวร้าวเป็นสิ่งที่บุคคลเรียนรู้ได้ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นเอง ตามแนวคิดของ Bandura (1960, p. 82) มองว่าพฤติกรรมก้าวร้าวก็เช่นเดียวกับพฤติกรรมทางสังคมอื่น ๆ ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สรุปได้ว่าเด็ก ๆ จะสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ก้าวร้าว และไม่ก้าวร้าวของ

ผู้ใหญ่ พฤติกรรมก้าวร้าว นั้นมีผลที่เป็นระบบหมุนเวียน (Circular Effect) ซึ่งถ้ามีพฤติกรรมก้าวร้าวอย่างหนึ่งเกิดขึ้นก็จะมีผลทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวอย่างอื่น ๆ ต่อไปอีก ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งวงจรนี้ถูกทำลายโดยตัวกระตุ้นทั้งในแง่บวกและแง่ลบ

ในการเรียนรู้ทางสังคม แบนดูรา Bandura กล่าวว่า เป็นผลมาจากการได้รับแบบอย่างกระตุ้นทางสังคม ซึ่งจากการค้นคว้าแสดงให้เห็นความซับซ้อนของพฤติกรรมที่เกิดจากการเลียนแบบ (Imitation) หรือเกิดจากการเรียนรู้จากตัวแบบ ซึ่งแบนดูราเน้นการเรียนรู้จากตัวแบบโดยชบวนการสังเกต ซึ่งชบวนการเรียนรู้โดยการสังเกตมีกระบวนการที่สำคัญ 4 ประการคือ

1. กระบวนการดึงดูดความสนใจ (Attention Process) เป็นกระบวนการสังเกตลักษณะของตัวแบบไว้ ซึ่งตัวแบบนั้นจะต้องมีลักษณะเด่นชัด จำง่าย มีความดึงดูดความสนใจสูง มีความซับซ้อนของพฤติกรรมน้อย และถ้าผู้เรียนขาดความสนใจ การเรียนรู้ประเภทนี้ก็จะไม่เกิดขึ้น

2. กระบวนการจดจำ (Retention Process) เป็นกระบวนการที่เกิดจากการรวบรวมพฤติกรรมของตัวแบบที่สังเกตได้ แล้วสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อให้จำพฤติกรรมนั้น ๆ ได้แม้จะเห็นตัวแบบเพียงชั่วระยะเวลาสั้น ซึ่งสัญลักษณ์อาจอยู่ในรูปของภาษาหรือมโนภาพที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของตัวแบบ

3. กระบวนการแสดงออก (Motor Reproduction Process) เป็นกระบวนการที่ผู้สังเกตได้ดัดแปลงสัญลักษณ์ซึ่งเป็นตัวแทนพฤติกรรมมาเป็นพฤติกรรมที่เหมาะสมหลังจากได้สังเกตตัวแบบและมีการจดจำไว้

4. กระบวนการจูงใจ (Motivational Process) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้พฤติกรรมแสดงออกของผู้สังเกตอยู่ต่อไปโดยให้การเสริมแรงซึ่งมนุษย์จะเลือกพฤติกรรมของตัวแบบที่ก่อให้เกิดผลดีต่อตนมากกว่าก่อให้เกิดผลเสียแก่ตน

อิทธิพลตัวแบบ

แบนดูรา ได้สรุปเกี่ยวกับอิทธิพลตัวแบบที่มีต่อผู้สังเกตไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ผลของตัวแบบ (Modeling Effects) ผู้สังเกตพยายามรวบรวมแบบแผนของตัวแบบต่าง ๆ ไว้และนำไปเชื่อมโยงกับประสบการณ์เดิมของตนเอง แล้วเลือกเอาพฤติกรรมที่คาดว่าจะได้รับการตอบสนองที่พอใจมาเป็นรูปแบบพฤติกรรมของตน

2. ผลของการขัดขวางและส่งเสริม (Inhibitory and Dis-inhibitory Effects) หมายถึงสถานการณ์ที่ผู้สังเกตไม่สนใจหรือไม่กระทำตามแบบแผนพฤติกรรมที่ตัวแบบกระทำแล้วได้รับรางวัล หรือการยอมรับจากสังคม

3. ผลของการตอบสนอง (Eliciting Effects) เป็นการตอบสนองต่อตัวแบบของผู้สังเกต ซึ่งทำตามพฤติกรรมของตัวแบบเมื่อเห็นว่าพฤติกรรมของตัวแบบเลียนแบบได้ง่าย คล่องตัว ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลังและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

ลักษณะของตัวแบบ

บุคคลที่เด็กเลียนแบบนั้นจะเริ่มต้นจากคนใกล้ชิดที่สุดแล้วค่อย ๆ ห่างออกไปจากตัวเด็ก ตามพัฒนาการทางสังคมของเด็ก ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

1. การเลียนแบบจากพ่อแม่และครู ในช่วงที่เด็กเริ่มเลียนแบบได้นั้น เด็กจะเลียนแบบบุคคลใกล้ชิดที่สุด คือ พ่อแม่ ซึ่งมีความหมายถึงผู้ปกครองและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กแทนพ่อแม่ด้วย เมื่อเด็กโตขึ้น และไปโรงเรียนใช้เวลาครึ่งหนึ่งของชีวิตในแต่ละวัน อยู่กับครู ดังนั้นความสำคัญของครูในการเป็นตัวแบบจึงสำคัญพอ ๆ กับพ่อแม่ ผู้ปกครองและครูจึงควรเป็นตัวแบบที่ดี แต่ต้องไม่แสวงแสดงบทบาทของตัวแบบให้แก่เด็ก

2. เลียนแบบจากตัวแบบที่เด็กชอบ จะต้องเป็นตัวแบบที่ก่อให้เกิดความพอใจแก่เด็ก อาจเป็นเพื่อนและบุคคลอื่น ๆ ที่แวดล้อมเด็กอยู่

3. เลียนแบบจากตัวแบบที่ตรงกับความสนใจ การเลียนแบบจะเกิดขึ้นเมื่อตัวแบบนั้นตรงตามความสนใจ เด็กหญิงจะเลียนแบบแตกต่างไปจากเด็กชาย เนื่องจากความสนใจแตกต่างกัน แม้ในเด็กหญิงหรือเด็กชายด้วยกันความสนใจก็จะแตกต่างกันไปอีก เช่น เด็กหญิงบางคนสนใจจะเลียนแบบการทำงานในบ้านของพ่อแม่ แต่บางคนอาจจะสนใจศิลปะการแสดงต่าง ๆ ที่ตนเห็นในรายการโทรทัศน์ และพยายามเลียนแบบสิ่งนั้น

4. เลียนแบบจากผู้กล้าหาญ ไม่ว่าจะเป็นเด็กหญิงหรือเด็กชายย่อมมีผู้กล้าหาญที่ตนยกย่อง และพอใจจะเลียนแบบตามผู้กล้าหาญของตน ตัวแบบมาจากเรื่องจริง หรือไม่จริงก็ได้ ตัวแบบของเด็กมักจะเป็นบุคคลที่อายุมากกว่า

5. เลียนแบบจากตัวละคร ในนิยายภาพยนตร์ โทรทัศน์ เป็นต้น

การสนับสนุนทางสังคม

การสนับสนุนทางสังคม หมายถึง ระดับของความต้องการพื้นฐานที่จะได้รับการตอบสนอง โดยการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม ความต้องการพื้นฐานทางสังคม ได้แก่ ความต้องการความรัก การยอมรับ ยกย่อง การเห็นคุณค่า การเป็นเจ้าของ ความมีชื่อเสียง และความปลอดภัย (Thoits, 1982, p. 146 อ้างถึงใน พจนี จิรวรรณกิจ, 2541, น. 28) การสนับสนุนทางสังคม เป็น

ความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคมมีลักษณะเป็นเครือข่ายที่ต้องการการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้สึกต่าง ๆ ซึ่งกันและกัน เพื่อให้บรรลุความต้องการของตนในด้านสรีระวิทยา และเกิดความรู้สึกมั่นคงทางจิตใจ รู้สึกว่าตนเป็นที่ยอมรับของบุคคลในสังคม ซึ่งจะทำให้มีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขและมีความหมาย

นอกจากนี้การสนับสนุนทางสังคมยังช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญกับความเครียดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยช่วยให้ความเหนื่อยหน่ายและความเครียดจากการทำงานลดลงได้ ในลักษณะของการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือระบายปัญหาความคับข้องใจ และช่วยให้บุคคลมีความเข้าใจปัญหาหรือความกดดันที่กำลังเผชิญอยู่และพัฒนากลไกการต่อสู้ได้ดีขึ้น (Norbeck, 1985, pp. 225-227 อ้างถึงใน ยศวรรธ นิพัฒน์ศิริผล, 2541, น. 38) และการสนับสนุนทางสังคม ยังเป็นการที่บุคคลมีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่นในสังคม ได้รับการสนองตอบต่อความต้องการด้านความรัก ความเอาใจใส่ ความเห็นอกเห็นใจ การได้รับคำแนะนำ การยอมรับยกย่องและการมองเห็นคุณค่า เป็นส่วนหนึ่งของสังคม และการช่วยเหลือต่าง ๆ เช่น ข่าวสารข้อมูล สิ่งของและอื่น ๆ ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ที่เพียงพอที่จะบรรเทา หรือลดความรุนแรงของปัญหา ลดความเครียดและป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ที่ไม่พึงปรารถนา (พจน์ จีรวรรกิจ, 2541, น. 28)

การสนับสนุนทางสังคมแบ่งเป็น 3 ด้าน (Thoits, 1982, pp. 147-148 อ้างถึงใน พจน์ จีรวรรกิจ, 2541, น. 28) คือ

1. ความช่วยเหลือด้านอารมณ์และสังคม (Socio-Emotional Aid) เช่นการได้รับความรัก ความเห็นอกเห็นใจ การดูแลเอาใจใส่ ความเข้าใจ การได้รับการยอมรับ และการเห็นคุณค่าจากบุคคลอื่นเป็นที่รัก และรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคม
2. ความช่วยเหลือด้านเครื่องมือ (Instrumental Aid) ได้แก่ การได้รับการช่วยเหลือด้านวัสดุ อุปกรณ์ สิ่งของ เงินทอง หรือบริการ ที่จะทำใหบุคคลที่ได้รับการสนับสนุนนั้นสามารถดำรงบทบาทหรือหน้าที่รับผิดชอบได้ปกติ
3. ความช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Aid) หมายถึง การให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล รวมทั้งคำแนะนำและแนวทางการแก้ปัญหาต่าง ๆ

การสนับสนุนทางสังคมแบ่งออกเป็น 5 ลักษณะ คือ

1. ความใกล้ชิด ช่วยให้บุคคลรู้สึกปลอดภัย อบอุ่น และไม่รู้สึกโดดเดี่ยว
2. การมีส่วนร่วมในสังคม ทำใหบุคคลรู้สึกมีเป้าหมาย ความเป็นเจ้าของ และได้รับการยอมรับว่าตนมีคุณค่าต่อกลุ่ม

3. พฤติกรรมการดูแลรับผิดชอบ เป็นการสนับสนุนที่ผู้ใหญ่มีความรับผิดชอบต่อความเจริญเติบโตและ สุขภาพของผู้ป่วย แล้วทำให้ตนเองเกิดความรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการของบุคคลอื่น และผู้อื่นพึงพาได้

4. การได้รับการยอมรับจากครอบครัวและเพื่อน เมื่อบุคคลมีความสามารถแสดงบทบาท อาจจะเป็นบทบาทในครอบครัวหรือในอาชีพ ถ้าคนเราไม่ได้รับการยอมรับจะทำให้ความเชื่อมั่น และความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองลดลง

5. การได้รับความช่วยเหลือ เป็นการได้รับความช่วยเหลือ คำแนะนำ การชี้แนะ หรือ ได้รับกำลังใจ เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหา

สุขภาพจิต

การมีสุขภาพจิตดี หมายถึงความสมบูรณ์ถูกต้องในการรับรู้ มีเหตุผลดี มีความรู้สึกที่ไม่สับสนวุ่นวาย และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม สังคม ใช้ชีวิตเข้ากับผู้อื่นได้โดยไม่ก่อความทุกข์แก่ตนเองและผู้อื่น และยังประโยชน์สุขแก่สังคมได้ด้วย ผู้ที่มีสุขภาพจิตดี หรือต้องการให้ตนเองและผู้อื่นมีสุขภาพจิตดีนั้น ไม่จำเป็นต้องหาสิ่งที่หรูหราให้ การมีความสุขในครอบครัวอย่างง่าย ๆ การสร้างความเชื่อมั่นให้เด็กก็เริ่มจากครอบครัว จัดสภาพสังคมตัวอย่างขึ้นในบ้าน ให้เป็นสังคมที่ประทับใจ ให้ความมั่นคงทางอารมณ์แก่เด็ก แต่ก็ไม่ลืมที่จะชี้ให้เด็กเห็นตัวอย่างที่ไม่ดี และผลที่ไม่ดี ตลอดจนชี้วิธีแก้ไขที่ให้ผลดีเพื่อเตรียมให้เด็กรู้จักสังคมนอกบ้านที่จะผิดแผกจากสังคมวงแคบ พร้อมด้วยเหตุผลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมซึ่งประกอบด้วยคนที่มาจากครอบครัวต่าง ๆ การอบรมต่าง ๆ กันไป และควรให้เด็กรู้ว่าทุกคนมีส่วนในการจะป้องกันแก้ไขในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ (จันทนา สุขวัจน, 2520, น. 1-11)

การสื่อสารมวลชน

มนุษย์ย่อมมีการติดต่อสื่อสารกัน เพื่อทำให้รับรู้เรื่องราวอันมีความหมายร่วมกัน ทั้งเรื่องราวในอดีต ปัจจุบัน หรือในอนาคต รวมทั้งการตอบสนองต่อกัน การรับรู้เรื่องราวของมนุษย์นั้นมักรับรู้โดยอาศัย ภาษาพูด ภาษาท่าทาง และภาษาเขียน ส่วนการตอบสนองที่เกิดขึ้นมักเป็นผลที่สืบเนื่องตามมา เมื่อมนุษย์ได้รับความหมาย (สุจิตรา จรจิตร, 2549, น. 18)

ความหมายของการสื่อสาร

การสื่อสาร หรือ การสื่อความหมาย (Communication) เป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า “communis” หมายถึง “พร้อมกัน” หรือ “ร่วมกัน” (common) หมายความว่า เมื่อมีการสื่อสารระหว่างกันเกิดขึ้น คนเราพยายามที่จะสร้าง “ความพร้อมกันหรือความร่วมมือ” ทางด้านความคิด เรื่องราวเหตุการณ์ ทัศนคติ ฯลฯ กับบุคคลที่เรากำลังสื่อสารด้วยนั้น ดังนั้น การสื่อสารจึงหมายถึง การถ่ายทอดเรื่องราวการ แลกเปลี่ยนความคิดเห็น การแสดงออกของความคิดและความรู้สึก ตลอดจนไปถึง “ระบบ” เพื่อการติดต่อ สื่อสารข้อมูลซึ่งกันและกัน (Webster's Dictionary, 1978, p. 98) นอกจากนี้ การสื่อสาร ยังหมายถึงการที่ บุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกันโดยผ่านทางข้อมูลข่าวสาร สัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่าง ๆ (Fiske, 1985, p. 2 อ้างถึงใน สุจิตรา จรจิตร, 2549, น. 22)

ลักษณะของการสื่อสาร

1. วิธีการของการสื่อสาร แบ่งออกได้ 3 วิธี คือ

1.1 การสื่อสารด้วยวาจา หรือ “วจนภาษา” (Oral Communication) เช่น การพูด การร้องเพลง เป็นต้น

1.2 การสื่อสารที่มีใช้วาจา หรือ “อวจนภาษา” (Nonverbal Communication) และการสื่อสารด้วยภาษาเขียน (Written Communication) เช่น การสื่อสารด้วยท่าทาง ภาษามือ และตัวอักษร เป็นต้น

1.3 การสื่อสารด้วยการใช้จักษุสัมผัสหรือการเห็น (Visual Communication) เช่น การสื่อสารด้วยภาพ สไลด์ โปสเตอร์ เป็นต้น หรือโดยการใช้สัญลักษณ์และเครื่องหมายต่าง ๆ เช่น ลูกศรชี้ทางเดิน เป็นต้น

2. รูปแบบของการสื่อสาร แบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ

2.1 การสื่อสารทางเดียว (One-Way Communication) เป็นการส่งข่าวสารหรือการสื่อความหมายไปยังผู้รับแต่เพียงผู้เดียว โดยที่ผู้รับไม่สามารถมีคำตอบสนองทันที (Immediate Responses) กับผู้ส่ง แต่อาจจะมีผลป้อนกลับไปยังผู้ส่งในภายหลังได้ การสื่อสารในรูปแบบนี้ จึงมักเป็นการสื่อสารโดยอาศัยสื่อมวลชน เช่น การฟังวิทยุ หรือการชมโทรทัศน์ เป็นต้น

2.2 การสื่อสารสองทาง (Two-Way Communication) เป็นการสื่อสารหรือสื่อความหมาย ที่ผู้รับมีโอกาสตอบสนองมายังผู้ส่งได้ในทันที โดยที่ต่างฝ่ายต่างผลัดกันทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับในเวลาเดียวกัน เช่น การพูด โทรศัพท์ การประชุมทางไกล

3. ประเภทของการสื่อสาร แบ่งได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

3.1 การสื่อสารในตนเอง (Intrapersonal or Self-Communication) เป็นการสื่อสารภายในตัวเอง หมายถึง บุคคลผู้นั้นเป็นทั้งผู้ส่งและผู้รับในขณะเดียวกัน เช่น การเขียนและอ่านหนังสือ เป็นต้น

3.2 การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างคน 2 คน เช่น การสนทนา หรือการโต้ตอบจดหมายระหว่างกัน เป็นต้น

3.3 การสื่อสารแบบกลุ่มชน (Group Communication) เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลกับกลุ่มชน ซึ่งประกอบด้วยคนจำนวนมาก เช่น การสอนในห้องเรียนระหว่างครูเพียงคนเดียวกับนักเรียนทั้งห้อง หรือระหว่างกลุ่มชนกับบุคคล เช่น กลุ่มชนร่วมกันฟังคำปราศรัยหาเสียงของผู้สมัครรับเลือกตั้ง เป็นต้น

3.4 การสื่อสารมวลชน (Mass Communication) เป็นการสื่อสารโดยการอาศัยสื่อมวลชนประเภทวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ เช่น นิตยสาร หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ แผ่นโปสเตอร์ ฯลฯ เพื่อการ ติดต่อไปยังผู้รับสารจำนวนมาก ซึ่งเป็นมวลชนให้ได้รับข้อมูลข่าวสารเดียวกันในเวลาพร้อม ๆ กัน หรือ ใกล้เคียงกัน

องค์ประกอบของการสื่อสาร

1. ผู้ส่ง ผู้สื่อสาร หรือต้นแหล่งของการส่ง (Sender, Communicator or Source) เป็นแหล่ง หรือผู้ที่นำข่าวสาร เรื่องราว แนวความคิด ความรู้ ตลอดจนเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อส่งไปยังผู้รับ ซึ่งอาจเป็นบุคคล หรือกลุ่มชนก็ได้ โดยการใช้ภาษาหรือใช้วิธีการอื่น ๆ ก็ได้ เพื่อให้ผู้รับเข้าใจ การกระทำดังกล่าว เรียกว่า “การเข้ารหัส” (encode) เป็นภาษาพูด ภาษาเขียน ภาษามือ รูปภาพ สัญลักษณ์ เป็นต้น

2. เนื้อหาเรื่องราว (Message) ได้แก่ เนื้อหาของสารหรือเรื่องราวที่ส่งออกมา เช่น ความรู้ ความคิด ข่าวสาร บทเพลง ข้อเขียน ภาพ ฯลฯ เพื่อให้ผู้รับรับข้อมูลเหล่านั้น

3. สื่อหรือช่องทางในการนำสาร (Media or Channel) หมายถึง ตัวกลางที่ช่วยถ่ายทอดแนวความคิด เหตุการณ์ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้ส่งต้องการให้ไปถึงผู้รับ สื่อที่ใช้มากที่สุด คือ “ภาษาพูด” ซึ่งใช้เสียงเป็นสื่อเวลาเขียนหรืออ่านหนังสือ สื่อที่ใช้คือ “ภาษาเขียน” หรือถ้ามีการสื่อความหมายกับคนใบ้ก็ใช้สื่อซึ่งเป็น “ภาษามือ” นอกจากนี้อาจมีการใช้สื่ออุปกรณ์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ ประเภทแผนที่ รูปภาพ การแสดงนิทรรศการ เป็นสื่อหรือ ช่องทาง เพื่อการสื่อความหมายได้

4. ผู้รับหรือกลุ่มเป้าหมาย (Receivers or Target Audience) ได้แก่ ผู้รับเนื้อหาเรื่องราวจากแหล่ง หรือผู้ส่ง ผู้รับอาจเป็นบุคคล กลุ่มชนหรือสถาบันก็ได้ เมื่อรับเรื่องราวแล้วผู้รับต้องมีการถอดรหัส (decode) คือ การแปลข่าวสารนั้นให้เข้าใจ

5. ผล (Effect) หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ส่งส่งเรื่องราวไปยังผู้รับ เช่น ความเข้าใจ ไม่รู้เรื่อง ยอมรับหรือปฏิเสธ พอใจหรือไม่พอใจ ฯลฯ ซึ่งผลของการสื่อสารจะเป็นผลสืบเนื่องถึงการบรรลุผลสำเร็จ ตามจุดมุ่งหมายของการสื่อสาร และทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับ ทักษะของผู้รับ สื่อที่ใช้ และสถานการณ์ในการสื่อสารเป็นสำคัญด้วย

6. ผลย้อนกลับ (Feedback) เป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องจากผลซึ่งผู้รับส่งกลับมายังผู้ส่ง โดยผู้รับ อาจแสดงอาการให้เห็น เช่น ง่วงนอน ประหม่อ ยิ้ม พยักหน้า สายหน้า การพูดโต้ตอบ หรือ การแสดงความคิดเห็น เพื่อเป็นข้อมูลที่ทำให้ผู้ส่งทราบว่าผู้รับมีความพอใจหรือไม่มีความเข้าใจ ในความหมายที่ส่งไปหรือไม่

เป้าหมายของการสื่อสาร

การสื่อสารจะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถ เข้าใจสิ่งที่สื่อสารและสามารถดำเนินการได้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ในการสื่อสารนั้น ๆ ดังนั้นการสื่อสารที่ดีจึงต้องคำนึงถึงเป้าหมายของการสื่อสารเป็นสำคัญด้วยการสื่อสารตรงตามเป้าหมายที่กำหนด หมายถึง การรับรู้เรื่องราวร่วมกันได้อย่างถูกต้องตรงกันรวมทั้งเกิดการตอบสนองตรงตามที่ต้องการ อย่างไรก็ตามการสื่อสารให้บรรลุเป้าหมายไม่ใช่เรื่องที่ทำได้ง่ายนัก และเรามักพบเห็นความล้มเหลวของการสื่อสารเสมอ ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ในหน่วยงาน ในกลุ่มสังคม หรือ แม้แต่ระดับประเทศนักทฤษฎีการสื่อสารต่างมีความเห็นตรงกันว่า วิธีทางสำคัญที่สุดจะช่วย ให้มนุษย์สามารถควบคุมการสื่อสารที่ตนเกี่ยวข้องให้บรรลุเป้าหมายได้ก็คือ การทำความเข้าใจใน กระบวนการและองค์ประกอบของการสื่อสาร เพราะถ้าเข้าใจในเรื่องดังกล่าวแล้ว จะช่วยให้การ สื่อสารบรรลุเป้าหมายได้ รวมทั้งยังช่วยให้สามารถแก้ไขข้อบกพร่องหรือพัฒนาองค์ประกอบของ การสื่อสารให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นจึงจะทำให้การรับสารครั้งนั้น ๆ ถูกต้อง ชัดเจนยิ่งขึ้น และ การสื่อสารจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้นั้น จะต้องขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดจาก ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร เนื้อหาของสารและสื่อที่ใช้

องค์ประกอบของความสำเร็จในการสื่อสาร

1. ความชัดเจนของการติดต่อสื่อสาร
2. ระดับความรู้
3. ทักษะ
4. ระบบของวัฒนธรรมที่มีในสังคม

อุปสรรคของการสื่อสาร

1. ลักษณะบังคับบัญชาในหน่วยงาน (ขั้นตอน/สายงาน)
2. การใช้ภาษา (ภาษาคลุมเครือ/ประสบการณ์แตกต่าง)

3. ด้านมนุษยสัมพันธ์
4. สถานภาพของบุคคล “Hearing without listening”
5. ระดับสติปัญญา

การโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda)

เป็นวิธีการสื่อสารชนิดหนึ่ง แต่มีความแตกต่างในเรื่องของวัตถุประสงค์ เพราะการโฆษณาชวนเชื่อเป็นการพยายามชักชวนผู้รับสารให้เกิดความคล้อยตามในเรื่องของทัศนคติ ความเชื่อ โดยวิธีการสร้างอิทธิพลที่เหนือกว่าอีกฝ่าย อาจใช้สื่อในรูปของสิ่งตีพิมพ์ คำพูด ภาพถ่าย ซึ่งเป็นไปในลักษณะที่เกินกว่าความเป็นจริง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเร้าความสนใจ และเร้าอารมณ์ให้คล้อยตาม

วิธีการโฆษณาชวนเชื่อ

1. เรียกร้องความสนใจให้คล้อยตาม
2. อ้างความจริง ชื่นชมความมุ่งหมายอันแท้จริงไว้ โดยหาวิธีอื่นมาบังหน้า
3. สร้างความหวาดกลัว และสร้างความหวังเข้าแทน
4. ตัดคู่แข่งทิ้ง เพื่อป้องกันการวิพากษ์วิจารณ์
5. ใช้การอ้างถึง หรือใช้อ้างกับบุคคลที่มีชื่อเสียง

การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงสังคม

ประเทศไทย นำกระบวนการสื่อสารมาประยุกต์ใช้ในฐานะ “เครื่องมือ” ในการเปลี่ยนแปลงสังคม ในยุคแรกเราใช้กลไกด้านการสื่อสารในฐานะเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม มุ่งเน้นการสื่อสารเพื่อ “ขับเคลื่อน” สังคมไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ การก้าวสู่สังคมทันสมัยตามแบบฉบับของสังคมตะวันตกนั่นเอง โดยกรอบแนวคิดดังกล่าว รู้จักกันในนามของ “กระบวนการทัศนคติความทันสมัยนิยม” ของการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง (The Modernization Paradigm of Communication for Social Change) ในเชิงหลักด้านการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ภายในกระบวนการทัศนคติความทันสมัยนิยม การสื่อสารและการเปลี่ยนแปลงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในเชิงเหตุและผล กล่าวคือ การสื่อสารเป็นเงื่อนไขสำคัญหรือเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้สังคม เปลี่ยนแปลง ไปสู่ความทันสมัย โดยเมื่อการสื่อสารมากขึ้นจะส่งผลให้สังคมเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

ในส่วนของการดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมภายใต้บริบทของความทันสมัยนั้น ผู้บริหารประเทศต่าง ๆ ได้รับคำแนะนำจากองค์การสหประชาชาติ และได้รับอิทธิพลจากนักวิชาการชาวตะวันตก โดยเฉพาะในด้านการขยายโครงสร้างพื้นฐานของระบบสื่อสารมวลชน และการมุ่งเน้นการนำ “สื่อมวลชน” มาใช้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยสื่อมวลชน

ทำหน้าที่สนับสนุนการทำงานของภาครัฐในการเผยแพร่แนวคิดและแนวปฏิบัติที่พึงประสงค์ และมีลักษณะ “สำเร็จรูป” ไปสู่สมาชิกในสังคม นำเสนอภาพและบรรยากาศของสังคม ทันสมัยในซีกโลกตะวันตกไปสู่ประชาชน เพื่อกระตุ้นให้ประชาชน “ปรับเปลี่ยน” ในเชิงความคิด การรับรู้ ทักษคติไปในทิศทางที่พึงประสงค์ของผู้ปกครองประเทศได้ นอกจากนั้นสื่อมวลชน ยังมีบทบาทในการสร้างแรงบันดาลใจให้ประชาชนกระตือรือร้น และพยายามทุกวิถีทางในการก้าวเข้าสู่ความทันสมัย เช่นกับสมาชิกในสังคมตะวันตกอย่างรวดเร็ว ในขณะที่สื่อบุคคลจะทำหน้าที่ ตอกย้ำข้อมูลข่าวสารที่นำเสนอผ่านสื่อมวลชน เพื่อให้ประชาชนเป้าหมายยอมรับและปฏิบัติตาม “แนวคิดสำเร็จรูป” แบบตะวันตก

กระบวนการสื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลงในฉบับทันสมัยนิยม ดังกล่าว สะท้อนกระบวนการสื่อสารทางเดียว ในเชิงอำนาจนิยม เป็นการสื่อสารจากบนลงล่าง ซึ่งได้แก่ การสื่อสารจากผู้มีอำนาจในสังคม (รัฐ) ไปสู่ประชาชน ซึ่งดูราวกับว่าไม่มีปากมีเสียง (Passive audience) เพื่อให้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ภาครัฐต้องการ กระบวนการสื่อสารที่เน้นหนักในการใช้ “สื่อมวลชน” เป็นกลไกกระตุ้น ให้เกิดความทันสมัยแบบตะวันตก นำไปสู่สภาพที่ไม่พึงปรารถนามากมาย อาทิ การรับค่านิยมตะวันตกมาใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะค่านิยมเชิงบริโภคนิยมในหมู่ประชาชน และกระแสทุนนิยมในการดำเนินธุรกิจในวงการต่าง ๆ รวมทั้งวงการสื่อสารมวลชนที่มุ่งเน้นดักตวงผลกำไร มากกว่าการทำประโยชน์เพื่อสังคม นอกจากนั้นยังมีปัญหาการพึ่งพิงเทคโนโลยีการสื่อสารจากตะวันตก การใช้มาตรฐานของรายการหรือเครื่องมือสื่อสารของประเทศทางตะวันตก เป็นเกณฑ์กำหนดมาตรฐานของคุณภาพสื่อในประเทศอื่น ๆ ตลอดจนการมองสื่อมวลชนในเชิงองค์กรธุรกิจที่เน้นแสวงหากำไร มากกว่าการทำประโยชน์เพื่อสังคม

นอกจากนั้นผลการเปรียบเทียบปริมาณข้อมูลข่าวสารที่หมุนเวียนในประเทศต่าง ๆ ยังพบว่า ข้อมูลข่าวสาร ความบันเทิงส่วนใหญ่ไหลจากกลุ่มประเทศตะวันตกไปสู่ประเทศอื่น ๆ ในขณะที่แทบไม่พบข้อมูลข่าวสารจากประเทศอื่น ๆ เผยแพร่ในประเทศตะวันตกนอกจาก ข่าวสารด้านลบเกี่ยวกับประเทศนั้น ๆ และแทบไม่พบข้อมูลข่าวสารที่หมุนเวียนกันระหว่าง ประเทศอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ตะวันตก จากสภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้มีผู้ขนานนามกระบวนการ สื่อสารเพื่อการเปลี่ยนแปลง ไปสู่ความทันสมัยแบบตะวันตกว่า เปรียบเสมือนการถูกครอบงำ โดยลัทธิจักรวรรดินิยมแบบใหม่ อันได้แก่ จักรวรรดินิยมทางวัฒนธรรมที่ขยายเครือข่าย ผ่านข้อมูลข่าวสารและความบันเทิงแบบตะวันตกและเริ่มเรียกร้องให้มีการจัดระเบียบโลกด้านข้อมูลข่าวสาร การสื่อสารกันใหม่

สื่อมวลชนเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการใช้ชีวิตของบุคคลในปัจจุบัน สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนักวิชาการพยายามศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามข้อสรุป

เกี่ยวกับอิทธิพล ยังมีความแตกต่างและกระจายอยู่มาก กล่าวคือ ผลการวิจัยยังมีลักษณะที่ไม่สอดคล้องกันด้วยเหตุผลสำคัญ คือ ความแตกต่างในเรื่องของทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ศึกษา เช่น เด็ก วัยรุ่น คนชรา และบุคคลในกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เป็นต้น ดังนั้นความจำเป็นในการศึกษาอิทธิพลของสื่อมวลชน จึงยังคงมีอยู่เพราะผลการศึกษาวิจัยตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ยังไม่เพียงพอต่อความเข้าใจในอิทธิพลของสื่อมวลชนอย่างแท้จริง สื่อมวลชนไม่เพียงแต่มีหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังช่วยชี้แนะว่าข่าวสารเรื่องใดมีความสำคัญมากน้อยเพียงใด หรืออีกนัยหนึ่ง สื่อมวลชนไม่เพียงชี้แนะผู้รับสารว่าควรคิดถึงเรื่องใด แต่ชี้แนะด้วยว่าควรคิดอย่างไรกับเรื่องราวนั้น ๆ กล่าวคือ สื่อต่างกันมีอิทธิพลในการตั้งวาระต่างกัน

แนวคิดทฤษฎีสื่อสารมวลชนกับสภาพการสื่อสารเรื่องเพศในสังคมไทย

การศึกษาการสื่อสารเรื่องเพศในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์และสภาพการสื่อสารเรื่องเพศในสังคมไทย การทบทวนแนวคิดทฤษฎีและองค์ความรู้ซึ่งจะนำไปสู่การนำเสนอแนวนโยบายการสื่อสารเรื่องเพศในอนาคต การศึกษาด้านสื่อสารมวลชนจึงเป็นการศึกษาเพื่อมุ่งตอบคำถามเรื่องปฏิสัมพันธ์ของสื่อมวลชนที่มีต่อสังคม โดยที่ส่วนใหญ่เน้นวิเคราะห์บทบาท (role) ผลกระทบ (impact) และการแสดงออก (performance) ของสื่อมวลชนต่อประโยชน์สาธารณะ (public interest) ซึ่งได้แก่ สิ่งที่สังคมส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นประโยชน์ มีคุณค่าและอยู่บนฐานของเจตนารมณ์ร่วมของสังคม ในที่นี้ การสร้างความหมายในเรื่องเพศของสังคมจึงเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนท่าทีของสื่อมวลชนและผลกระทบของสื่อที่มีต่อสังคมทั้งในระดับของปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม และสังคม ดังนั้นแนวทางการศึกษาสื่อมวลชนกับสังคมได้มีการปรับเปลี่ยนเรื่อยมาตามพื้นฐานปรัชญาของสำนักทฤษฎีทั้งหลาย และตามกระแสความเคลื่อนไหวของวิชาการและการปฏิบัติ รายงานวิจัยเรื่อง “วาทกรรมเรื่องเพศในหนังสือพิมพ์” ของ วิลาสินี พิพิภกุล (2548, น. 15) ได้สรุปแนวทางการศึกษาผลกระทบและการแสดงออกของสื่อมวลชนเฉพาะที่สามารถเชื่อมโยงกับการสื่อสารเรื่องเพศได้ เพื่อให้เห็นความเป็นมาและแนวโน้มของวิชาการ ดังนี้

1. แนวทางที่เน้น ‘พลัง’ และ ‘อิทธิพล’ ของสื่อ แนวคิดนี้มองว่า ประชาชนผู้รับสารมีลักษณะตั้งรับ (passive) จึงสามารถถูกชักชวนหรือโน้มน้าวใจจากสื่อมวลชนได้ง่าย เป็นการมองว่าสื่อทำอะไรกับผู้รับสาร (what media do to the people) ผู้รับสารถูกมองในฐานะของมวลชน (mass) หรือ ผู้บริโภคสื่อ (media consumer) มากกว่าจะมองเป็นชุมชนผู้รับสาร (audience community) จึงอยู่ในฐานะที่ไร้อำนาจต่อรอง และมักถูกมองว่าเป็น “cultural dupe” คือถูกชักจูง

ได้ง่าย และไม่แยกแยะระหว่างโลกแห่งความเป็นจริงกับโลกแห่งความหมายที่สื่อประกอบสร้างขึ้น
แนวทางนี้ ได้ถูกโจมตีจากนักวิชาการสื่อสารมวลชนในยุคหลัง 1970s ซึ่งไม่เชื่อเรื่องอิทธิพลแบบ
ทิศทางเดียวของสื่อ แต่เชื่อในเรื่องของการครอบงำทางอุดมการณ์สื่อที่มีลักษณะซับซ้อนกว่า

2. แนวทางที่เน้น “พลัง” และบทบาทของสังคม/ประชาชน แนวคิดนี้เชื่อในพลังของ
ประชาชนหรือผู้รับสาร (active audience) ว่าสามารถเลือกสรร รับ หรือปฏิเสธ สิ่งที่สื่อนำเสนอได้
ตามแต่บริบทของปัจเจกบุคคล แนวคิดนี้จึงเน้นศึกษาผู้รับสารในลักษณะของปัจเจกบุคคล
(individual) มากกว่าเป็นเพียงแค่มวลชนที่ไม่ปรากฏตัวตนเป็นรูปธรรม อย่างไรก็ตาม แนวทางนี้
ได้ถูกวิจารณ์ว่า เน้นศึกษาปัจจัยทางจิตวิทยาซึ่งเป็นเรื่องภายในของปัจเจกบุคคลมากเกินไป
จนไม่สนใจปัจจัยเชิงสังคม วัฒนธรรมและบริบทแวดล้อมอื่น ๆ ที่มีส่วนต่อการตัดสินใจเลือกรับสื่อ
ของปัจเจกด้วย

3. แนวทางที่เน้นความสัมพันธ์ของการเข้ารหัส-ถอดรหัส แนวคิดนี้เชื่อว่าการสื่อสาร
จะมีประสิทธิภาพหรือก่อให้เกิดผลกระทบ จะต้องมีการผสมผสานกันระหว่างความสามารถที่จะ
สื่อสารความหมายได้อย่างมีพลังและความสามารถที่จะได้รับการตีความหรือถอดรหัสได้อย่างมี
ความหมายด้วยเช่นกัน หลักการสำคัญของแบบจำลองการเข้ารหัสและถอดรหัสนี้ก็คือ การวาง
ตำแหน่งของผู้ผลิตสาร (ผู้เข้ารหัส) ตัวสาร และผู้รับสาร (ผู้ถอดรหัส) ไว้ในระนาบเดียวกัน โดยที่
ทั้งสามองค์ประกอบนี้ต่างมีความสัมพันธ์ต่อกัน

4. แนวทางวิพากษ์วัฒนธรรมอุตสาหกรรม ตามแนวคิดนี้ สื่อมวลชนถูกนิยามว่ามี
ธรรมชาติของ “วัฒนธรรมอุตสาหกรรม (the culture industry) “ ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตที่สร้าง
ขึ้นมาภายใต้มายาภาพอันหลอกลวงว่ามุ่งประโยชน์ต่อสังคม แต่อันที่จริงแล้วเป็นไปเพื่อผลทาง
ธุรกิจและการแสวงหากำไรสูงสุดเท่านั้น ทำให้ศิลปะลดทอนลงมาเป็นงานพาณิชยศิลป์ ทำให้
วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (commoditization) และทำให้คุณภาพของสินค้าและวัฒนธรรมมี
มาตรฐานเดียวกันหมด (standardization)

5. แนวทางวิเคราะห์สื่อในวัฒนธรรมยุคหลังสมัยใหม่ แนวคิดของทฤษฎีหลังสมัยใหม่
(Postmodernism) มีหลักอยู่ที่การปฏิเสธความเป็นสากล (universal) ความเหนือกว่าของอภิมหา
ปรัชญา (grand narrative) และวิธีคิดแบบเป็นเส้นตรงตามหลักวิทยาศาสตร์ แต่เชื่อในเรื่องของ
ระบบคิดแบบแยกย่อย ความไร้ระเบียบของทฤษฎีเชิงสังคม รวมทั้งให้ความสนใจกับเรื่องของ
อารมณ์ความรู้สึกและมิติทางศาสนาและจิตวิญญาณซึ่งได้ถูกกลืนหายไปในยุคแห่งความรู้แจ้ง
(Enlightenment) การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ของสื่อมวลชนกับสังคมตามแนวคิดของทฤษฎีหลังสมัยใหม่
จึงเป็นการใช้มุมมองที่สนใจที่รูปแบบและวิธีการของการแสดงออก (form & performance) มากกว่า
บทบาทหรือปรัชญาของสื่อเหล่านั้น ๆ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ยุพยงค์ โคตรพัฒนานนท์ (2543, น. 27) ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น กับทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น โดยการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติ พัฒนกิจของครอบครัว กับทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาเป็นวัยรุ่นที่กำลังศึกษา อยู่ในวิทยาลัยอาชีวศึกษามหาสารคาม ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ ชั้นปีที่ 1 - ประกาศนียบัตร วิชาชีพ ชั้นปีที่ 3 จำนวน 344 คน ซึ่งได้จากการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นโดยมีสัดส่วนเท่ากัน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น และแบบสอบถามทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น ผลการวิจัยพบว่า 1. คะแนนเฉลี่ยการปฏิบัติ พัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น และคะแนนเฉลี่ยของทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น อยู่ใน ระดับปานกลาง โดยการปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น ด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านการถ่ายทอดปรัชญาการดำเนินชีวิตและจริยธรรมแก่บุตร ส่วนด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านการถ่ายทอดความรู้เรื่องเพศศึกษา เมื่อพิจารณาทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น พบว่า ด้านที่มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านความภูมิใจในตนเองและความรับผิดชอบต่อสังคม และด้านที่ มีคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ ด้านความคิดสร้างสรรค์ จากการทดสอบความสัมพันธ์ พบว่า การปฏิบัติ พัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น มีความสัมพันธ์ทางบวกกับทักษะชีวิตพื้นฐานของวัยรุ่น อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($r = 0.176, p < 0.01$) ดังนั้นผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมให้ ครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น มีการปฏิบัติพัฒนกิจที่ดีและเหมาะสม จะช่วยให้วัยรุ่นมีทักษะชีวิต พื้นฐานที่ดีด้วย ทักษะชีวิตจะทำให้วัยรุ่นเข้มแข็ง และเป็นภูมิคุ้มกันต่อปัญหาต่าง ๆ รอบตัวได้ เป็นอย่างดี ทำให้วัยรุ่นมีคุณภาพชีวิตที่ดี และเป็นกำลังที่สำคัญในการพัฒนาประเทศสืบต่อไป

วารุณี จิวหลง (2542, น. 29) ทำการวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปัญหา สุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะทั่วไปของวัยรุ่นในสถานศึกษา 2) ศึกษาสถานการณ์ปัญหา สุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา 3) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาสุขภาพจิตของ วัยรุ่นในสถานศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 และมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 340 คน ผลการวิจัยพบว่า วัยรุ่นส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีเกรดเฉลี่ยสะสมอยู่ในช่วง 3.00 ถึง 4.00 สถานที่พักอาศัย คือ บ้านพักส่วนตัว พักอาศัยอยู่กับบิดา และมารดา วัยรุ่นมีความ สัมพันธ์กับบิดา มารดา และเพื่อน อยู่ในระดับมาก วัยรุ่นมีความสัมพันธ์กับญาติพี่น้อง และครู อยู่ ในระดับปานกลาง ส่วนความเข้มงวดของสถานศึกษาที่วัยรุ่นศึกษาอยู่ การแข่งขันด้านการเรียน ของวัยรุ่น และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมครู และความเหมาะสมในเนื้อหาของสื่อที่

วัยรุ่นรับเป็นประจำ ทั้งหมดอยู่ในระดับปานกลาง ความชุกของปัญหาสุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา เขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อยู่ในอัตราที่สูง (ร้อยละ 42.5) ส่วนความรุนแรงของปัญหาสุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา ส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำ (ร้อยละ 58.5) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาสุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายในเพศหญิง (การมีเสียงแหลมเล็กขึ้น และการเจริญเติบโตของหน้าอก และสะโพก) รูปแบบของการอบรมเลี้ยงดู ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับวัยรุ่น ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมครู ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับวัยรุ่น ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนนักเรียนกับวัยรุ่น การรับสื่อโทรทัศน์ และเนื้อหาของสื่อ เท่านั้นที่มีความสัมพันธ์กับปัญหาสุขภาพจิตของวัยรุ่นในสถานศึกษา ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ 0.05

พลนุช พุ่มไสว (2543, น. 33) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่มีผลต่อความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา รูปแบบการอบรมเลี้ยงดูและระดับความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 2) เพื่อเปรียบเทียบความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูรูปแบบแตกต่างกัน และ 3) เพื่อศึกษาตัวแปรพยากรณ์ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมีสมมุติฐานการวิจัย คือ 1) นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน มีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองแตกต่างกัน และ 2) การอบรมเลี้ยงดูสามารถพยากรณ์ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดเลย จำนวน 374 คน ที่ศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2542 โดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 1) แบบสอบถาม ข้อมูลส่วนตัวของนักเรียน 2) แบบวัดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง มีค่าความเชื่อมั่นของแบบวัด ทั้งฉบับเท่ากับ .979 และ 3) แบบวัดการอบรมเลี้ยงดู มีค่าความเชื่อมั่นของแบบวัดทั้งฉบับ เท่ากับ .729 ผลการวิจัย พบว่า นักเรียนที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแตกต่างกัน มีความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และพบว่าการสร้างสมการพยากรณ์ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเอง โดยการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบเพิ่มตัวแปรเป็นขั้น ๆ พบว่า การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย และการอบรมเลี้ยงดูแบบเข้มงวดกวดขัน สามารถร่วมกันพยากรณ์ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยพบว่า ได้มีการศึกษาเกี่ยวกับสตรีในแง่มุมต่าง ๆ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาการพัฒนาตนเองในสังคมที่เปลี่ยนแปลงตาม ทิศนะของวัยรุ่นหญิงในกรุงเทพมหานคร เพื่อนำเสนอการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของวัยรุ่นหญิงในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งผู้ศึกษาทำการศึกษากายได้กรอบแนวคิดดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการศึกษา

